

ARAPLARIN FETHİNDEN SELÇUKLULAR ZAMANINA KADAR MARAŞ

İLYAS GÖKHAN*

İslâm Coğrafyacılarına Göre Maraş Bölgesi:

Ortaçağ'da *Maraş* tarihi incelenirken, bu bölgede bulunan ve *el-Hades*¹ olarak bilinen, bugün tamamen yıkılmış olan şehirle birlikte ele alınmalıdır. *Maraş* ve *Hades* şehirleri Ortaçağ İslâm ve Hıristiyan kaynaklarında birlikte geçer. Hititlerin, *Gurgum*, Asurluların *Maraj* veya *Markasi* gibi isimlerle bildikleri *Maraş*, Romalılar zamanında **Caligula** adlı bir generalin ismine nispetle *Germanikeia* olmuştur. Müslümanlar ise şehri *Maraş* olarak biliyorlardı. Fethettikten sonra da aynı adla anmaya devam ettiler². *Maraş*'tan İslâm kaynakları sıkça bahseder ve *Şam*'ın kuzey beldelerinden biri olarak yazarlar. Şehir hakkında en eski ve ayrıntılı bilgilere **el-Belâzuri**'nin *Fütûhu'l-Büldân* adlı eserinde rastlanır. Bu müellif *Maraş*'ın yanı sıra *Hades*'in de Müslümanlar tarafından nasıl, kim tarafından ve ne zaman fethedildiğini açıklar. Ayrıca bu bölgelerde Müslümanlar ile Hıristiyanların mücadelelerini ayrıntılı

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ *Hades-Göynük*: Pazarlık ile Çağlayancerit arasındaki ovanın kuzeyindeki boğaz ağzında olup, şimdi ki Bozlar köyünün olduğu yerde bulunan tarihi şehirdir. İslâm-Bizans çatışmalarına sahne olan Hades, Haleb-Dülük- Elbistan- Kayseri askeri ve ticaret yolunun üzerinde bulunan başta Akçaderbent olmak üzere birçok geçidin kontrol edilmesi açısından da önemli bir mevkideydi. Hades, Göynük, Hadesü'l-Hamra, Derbü's-Selam, Adata, Mehdiye, Muhammediye gibi isimlerle de anılmıştır. Hades'in toprağı kırmızı olduğu için Hadesü'l-Hamra yani Kızıl Hades deniyordu. Burası birkaç defa yakıldığı için Türkçe yanık anlamına gelen Göynük de denildiği iddia edilmektedir. Hades, Hamdânilerin elinden Bizanslılar tarafından geri alınmış ve Selçuklular'ın Anadolu'yu fethi sırasında Türklerin eline geçmiştir. Ancak şehir Moğol İstilâsı sırasında Ermeniler tarafından işgal edilir. Memluk sultanı Baybars tarafından yeniden fethedilen Hades zamanla harabe hale gelmiş ve terk edilmiştir. Bk. Faruk Sümer, "el-Hades (Göynük) Şehri" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s. 4-8. Merhum Faruk Sümer Hoca, Hades'in bugün o yörede Göynük adı ile var olan köyün yerinde olduğunu yazsa da, Hades'in Bozlar kasabasında olduğu, buradaki cami ve şehir surlarının kalıntularından anlaşılmaktadır. Hades'in XIII. yüzyılda tamamen yıkıldıktan sonra burada yaşayan halkın Göynük'e gittiği anlaşılmaktadır. Dulkadir Beyliği zamanında Göynük'ün içinde, cami ve hamamı olan küçük bir kasaba olduğu görülmektedir. Bk. Refet Yınanç - Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrib Defteri*, C. I, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara, 1988, s. 242-243; Mehmet Özkarı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. II, TTK Yay., Ankara, 2007, s. 946.

² Ernest Honigmann, "Maraş", *IA*, C. VII, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 312-313.

bir şekilde ortaya koyar. Böylece **el-Belâzürî**, verdiği bilgiler ile birçok müellife kaynak olmuştur³.

Önemli İslâm coğrafyacılarından biri olarak kabul edilen **İbn Havkal** (ö. 977), *Maraş*'ı *el-Cezire*'nin batısında ve *Hades*'in yakınında bir yer olarak tarif ederek, şehrin doğusunda *Malatya* ve batısında *Hârûniye*'nin⁴ bulunduğunu yazar. O, *Malatya*'dan *Maraş*'a kadar olan yerlere *el-Cezire Sugûru* (sınır) denildiğini belirterek bölgenin bu adla anılmasının sebebinin de, bu şehirlerin *el-Cezire Sugûru*'nda olmalarından dolayı değil de *el-Cezire* ahhalilerinin buralarda İslâm hudutlarını korumak için *Bizans*'a karşı karakolluk görevi yapmaları ve savaşmalarıyla açıklar. **İbn Havkal**, *Maraş*'ın *cebel-Lükam*'a (*Amanos Dağı*) yakın olduğunu da ifade eder⁵. Bu genel bilgilerden sonra yaşadığı Hamdaniler döneminde *Maraş* ve *Hades*'in durumu hakkında da bilgi veren **İbn Havkal** kendi zamanında bu şehirlerin *Bizans*'ın eline geçtiğini ve daha sonra **Seyfüddeve** tarafından fethedildiğini yazmaktadır. Onun verdiği bilgilerden bu dönemde *Maraş* ve *Hades*'in mamur birer şehir olduğu anlaşılıyor. Ancak **İbn Havkal** kısa süre sonra bu iki şehrin düşman eline geçtiğine şahit olmuş ve buralarda Hıristiyanların Müslümanlara eziyetlerini işittiğini kaydetmiştir. *Maraş*'ın batısında bulunan başka bir garnizon şehri olan *Hârûniye*'yi de ziyaret eden **İbn Havkal** buranın da mamur bir yerken, Hıristiyanlar tarafından işgal edilerek harap bir hale getirildiğini ifade eder. Müellifin verdiği bir bilgiye göre bu sırada, *Irak* üzerinden *İstanbul*'a gidilirken *Malatya*, *Afşin* ve *Rummane* (*Hurman Kalesi*) üzerinden geçilmekteydi⁶. Yine *Şam* üzerinden, *Haleb-Hades* üzerinden *Akçaderben*'ten geçilerek *Afşin*'e ve *Hurman*'a ulaşıp buradan yol *İstanbul*'a ulaşmaktaydı⁷. Bu bilgilerden

³ el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.270.

⁴ *Hârûniye*: Şimdiki Düziçi İlçesi. Hârûn Reşid tarafından yapılan bir hisarın etrafında gelişen şehir, İslâm- Bizans çatışmalarında ileri bir karakol vazifesi yapmıştır. Burayı gören İbn Havkal, Hârûniye'nin Cebel-i Lükam'ın batısında olduğunu, gayet iyi imar edildiğini, ahalisinin Bizans'a karşı Anadolu içlerinde savaştıklarını ve gayretli olduklarını ve bol ganimet kazandıklarını belirtmektedir. Belâzürî de Hârûn Reşid'in 799-800 yılında inşa edilen bu şehre başka yerlerden savaşçılar getirdiğini yazmaktadır. Müellif Hârûn'un daha babasının zamanında burayı inşaaya başladığını haber vermektedir. Bk, el-Belâzürî (ö. 892) s.245; İbn Havkal, *Kitabu Suretü'l-Arz*, (Neşr.: R. Blachère, H.A.R.Gibb, P.Kahle, J.H. Kramers, H. Von Mzik, C.A. Nalliona, A.J. Wensick), Leiden, 1939, s. 182; İbnü'l-Adim, *Bugetü'l-Taleb Fi Tarih-i Haleb*, C.I, (Neşr.: Süheyl Zekkâr) Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1988, s. 219.

⁵ İbn Havkal, 164-188, Ebû Ali Ahmed b. Ömer b. Rusteh, *Kitabu'l-Alakati'n- Nefise*, (Neşr.: F. Wüstenfeld), Lugdum Batavorum, Apud E.J. Brill, 1892, s. 107; Yusuf Ziya Yörükân, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, Selenge Yay., İstanbul, 2004, s. 71-84.

⁶ Hurman Kalesi için bk. Özkarcı, II, s. 752-759.

⁷ Yörükân, s. 77-78, 84.

Maraş'a bağlı *Afşin-Hurman* bölgesinin yolların geçtiği bir kavşak olduğu anlaşılmaktadır.

Kudame b. Cafer adlı müellif *Hades'in Zibatra*'dan⁸ dört fersah mesafede olduğunu yazarak, burasının düşmanın göğüsünden daha tehlikeli bir yer olduğunu belirtmektedir. Yine **Kudame Maraş**'ın, *Hades*'ten beş fersah uzaklıkta olduğunu belirterek bu iki yerin tehlikeli sınırları oluşturduğunu ve bunlardan sonra düşman hududunun başladığını ifade eder⁹. *Maraş*'tan, *Maraş Amikî*'ne inildiğini zikreden **İbn Hurdadbih** ise *amik* kelimesinin etrafı dağlarla çevrilmiş yeşil ovaya dendiğini kaydeder¹⁰. *Mesâlikü'l-Memâlik*'in müellifi **Istahrî** de *Maraş*, *Hârûniye* ve *Hades* gibi yerleri hudut şehirlerinden saymakta, buraların *Fırat*'ın gerisinde olup *Malatya*'dan *Maraş*'a kadar olan yerlerin *sugûr* olduğunu ifade etmektedir¹¹. **El-Mukaddesî** ise *Maraş* ve *Hades*'i *Şam* ülkesinin *Haleb* bölgesinin şehirlerinden olarak belirtir¹². **İbn Rusteh** de eserinde *Maraş*, *Hades* ve *Malatya*'dan bahsederek buraların *sugûr* şehirlerinden olduğunu yazar¹³.

Yakut el-Hamevî ise, *Maraş*'ın *Biladü's-Şam* ve *Biladü'r-Rum* arasında bulunan *sugûr* şehirlerinden biri olduğunu yazarak, şehrin ortasında iki tarafı hendek olan bir kalesinin bulunduğunu kaydeder. **Yakut**, son Emevi **Halifesi II. Mervan b. Muhammed** tarafından tamir edilen ve mamur hale getirilen *Maraş*'ın kalesi ve surlarının halifenin isminden dolayı *Mervanü'l-Himar*¹⁴ olarak bilindiğini yazar. Aynı müellifin verdiği bilgiye göre, daha sonra **Hârûn Reşid** civardaki *Hades* ve *Hârûniye* ile birlikte *Maraş*'a büyük

⁸ Bugünkü Malatya'nın Doğanşehir İlçesi'nin olduğu yerdeki eski kalenin adıdır. Hades'le birlikte Habîb b. Mesleme el-Fihri tarafından fethedilmiştir. Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında birçok kez el değiştiren şehir, Emevi ve Abbâsiler zamanında birkaç kez yeniden inşa edilmiştir. Halife Mu'tasım zamanında Bizanslılar burayı tahrip edip içindeki Müslümanları katletmişlerdir. Halife şehrin yeniden imar edilmesini sağlamıştır. Bk. İbnü'l-Adîm, I, 247-248.

⁹ İbnü'l-Ferec Kudâme b. Cafer el-Bağdadî, *Kitabu'l-Harac*, (Neşr. M.J. De Goeje), Matbaatü'l-Biril, Leyden, 1889, s. 216.

¹⁰ Ebû Kasım Abdullah İbn Hurdadbih, *el-Mesalik ve'l-Memâlik*, (Neşr.: M.J.De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden, 1889, s. 97.

¹¹ Ebû İshak İbrahim b.Muhammed el-Farisi el-Istahrî, *Mesâlikü'l-Memâlik*, Matbaatu Biril, Beyrut, 1927, s. 63-68.

¹² el-Mukaddesî, *Ahsenü'l-Tekâsîm*, (Neşr.: Muhammed Mahzum), İhyâü't-Tarâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 1987, s. 36,137.

¹³ Ebû Ali Ahmed b. Ömer b.Rusteh, *Kitabu'l-Alakati'n-Nefise*, (Neşr.: F. Wüstenfeld), Lugdum Batavorum, Apud E.J.Brill, 1892, s.107.

¹⁴ II. Mervan b. Muhammed, yaban eşiği çiçeği denilen bir çiğdemi sevdiği için kendisine eşek anlamına gelen "*Himar*" denmiştir. Bk. *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I (Terc.: Ö. R. Doğrul), TTK. Yay, Ankara 1999, s.197.

önem vermiştir¹⁵. **Yakut**, bugün *Aksu* olarak bilinen nehir hakkında da bilgi verir. Bu nehrin adını *Nehri Hüris* olarak yazar. O, bu nehrin *Hades* yakınındaki göllerden suyunu aldığını, daha sonra *Maraş* yakınından akarak *Ceyhan Nehri*'ne karıştığını belirtmektedir¹⁶. *Ceyhan Nehri* hakkında da bilgi veren İslâm coğrafyacıları, bu nehrin *Rum* beldelerinden çıkıp, *Maraş* yanından geçerek *Misis* üzerinden *Akdeniz*'e döküldüğünü belirtirler. Bu nehrin adı bazan *Cahan* şeklinde de geçer¹⁷.

XIII. yüzyıl müelliflerinden olup, *Eyyubiler* tarafından **Alâeddin Keykubad**'a elçi olarak gönderilen **İbnü'l-Adim**, *Kayseri*'ye gidip gelirken *Maraş* ve *Hades*'i gördüğünü belirterek bu şehirler hakkında geniş bilgi verir. Ona göre *Maraş*; *Haleb* yakınlarında, mamur, suyu, ekinleri ve ağaçları bol bir yerdir. Şehrin sağlam bir kalesi bulunmaktadır. *Maraş*'ta yaşayan ahaliden ilim, irfan ve ibadetle meşgul olanlar çıkar. Burada pek çok âlim yetişmiş olup onlar *el-Mar'eşi* mahlasıyla bilinmektedirler. Bunlardan biri **Huzeyfetü'l-Mer'aşi**'dir. **İbnü'l-Adim**, bir coğrafyacı olan **Ebû Yezid el-Belhi**'den naklen *Hades*'in de *Maraş* gibi özelliklere sahip olduğunu belirterek her iki beldenin de *sugürda* bulunduğunu zikretmektedir. **İbnü'l-Adim**, *Maraş*'ın kendi zamanındaki tarihi hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre *Maraş*, **Nureddin Mahmûd Zengî** tarafından Haçlılardan *Tel-Bâşir* kontu **Joscelin**'in esir edilmesi sırasında fethedilmiştir¹⁸. **İbnü'l-Adim**, daha sonra *Selçuklulara* terk edilen *Maraş*'ın 1258'e kadar onların elinde kaldığını, bu tarihte Ermeniler tarafından istila edildiğini haber vermektedir¹⁹.

İslâm kaynaklarında geçen *Maraş*'a bağlı yerlerden biri de *Ashabü'l-Kehf Mağarası*'nın bulunduğu *Efsûs*'tur. Kaynaklarda *Ebsus*, *Efsus*, *Arabsus*, *Arabisus* gibi isimlerle de anılan bu yer **Dikyanus/Dakyanus (Diokletianus)** şehri olarak bilinir. **Yakut**, *Efsûs*'u *Anadolu* şehirlerinden *Elbistan* yakınlarında bir

¹⁵ Yakutü'l-Hamevî, *Mucemü'l-Buldân*, C. V., Dar Sader, Beyrut, (BTY), s. 107.

¹⁶ Aksu nehri Arap kaynaklarında *Nehri'l-Hüris* olarak geçmekte olup Hades yakınlarında bulunan Göynük, Azaplı ve Baş Göl gibi bir kaç küçük gölcükten suyunu almaktadır. Bk, Yakut, V, 320; "Hades", *İA*, C.V/I, MEB Yay.,Eskişehir, 1997, s. 42.

¹⁷ İstahri, 63; Yakut, II, 196; el-Mukaddesî, 33.

¹⁸ 1097'de Haçlılar tarafından işgal edilen *Maraş*'ta Antakya Haçlı Prenskepliği'ne bağlı bir senyörlük oluşturulmuştur. Bazen Urfa Kontluğu'na bazen de Antakya Prenskepliği'ne bağlanan *Maraş* Haçlı Senyörlüğü 1149'a kadar devam etmiştir. *Maraş* şehri söz konusu tarihte Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud tarafından fethedilmiş ve Moğol hâkimiyeti esnasında 1258'de şehri Kilikya Ermenileri işgal etmiştir. Bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s. 187.

¹⁹ İbnü'l-Adim, I, 235

nahiye olarak zikreder ve *Ashabü'l-Kehf* ve *er-Rakim*'in²⁰ orada bulunduğunu yazar. Müellif burada harap halde bulunan büyük eserlerin olduğunu belirtir²¹. Bu şehri 1237'de *Kayseri*'ye giderken *Ashabü'l-Kehf* makamı olduğu için ziyaret ettiğini belirten **İbnü'l-Adim** ayrıntılı bilgiler verir. Buna göre: *Ashabü'l-Kehf* ehlinin yaşadığına inanılan mağara bir dağ yamacında olup, önünde ziyaretçiler için *Maraş* sahibi tarafından yapılmış misafirhane ve diğer binalar bulunmaktadır. Mağaranın yakınında adı *Efsus* olan bir kasaba olup, yıkılmış ve harap halde bulunan surları hâlâ ortadadır. Bu bilgileri verdikten sonra **İbnü'l-Adim** *Ashabü'l-Kehf* ehli ve onların yaşadığına inanılan şehir hakkında bilgi veren sahabe, tarihçi, müfessir, muhaddis ve *Anadolu*'ya gazâ amacıyla gelen *Müslüman* komutanların isimleri ve verdikleri bilgileri aktarır. Bütün bu bilgi ve rivayetlere dayanarak söz konusu *Ashabü'l-Kehf* ehlinin bulunduğu mağara ve şehrin *Efsus* olduğunu açıklar. **İbnü'l-Adim**'e göre:

1. **Yahya b. Muin**'in tarihinde ismi *Azabzus* olarak yazılan *Arabsus Şam* köylerinden biridir.

2. **İbn Hurdadbih**'te *Ashabü'r-Rakim*'in bulunduğu, *Tarkis* ismiyle anılan yer *Bilad-ı Rum*'un nahiyelerinden biridir. Orada *Afsis* kalesi bulunmakta olup *Ashabü'l-Kehf* burasıdır. **Mesleme Rum**'a (*Anadolu*) girerken buradan geçmiştir.

3. **Hz. Ömer**'e isnad olunan rivayetlere göre göre, *Anadolu*'ya yürüyen İslâm ordularının başında bulunan komutanlar, kendileri ile düşmanları arasında *Ashabü'l-Kehf* ehlinin saklandığı mağaranın bulunduğu *Arabsus*'un bulunduğunu söyleyerek buranın korumasız olduğunu beyan etmişlerdir. Halife de buraya ilgili bazı sözler söyleyerek *Ashabü'l-Kehf* ehlinin hayırlı insanlar olduğuna dair sözler söylemiştir.

4. **Ebü Ubeyde**, *Hades*'in nahiyelerinden biri olarak zikrettiği *Arabus*'un *Ashabü'l-Kehf* ehlinin yaşadığı mekân olduğunu beyan eder.

Müellif kendisinin de ziyaret ettiği *Ashabü'l-Kehf* mağarasıyla ilgili gözlemlerini yazar. Burada *Maraş* sahibi²² tarafından vakıflar kurularak binalar

²⁰ *Efsus*: Yedi Uyurların uyuduğu mağaranın bulunduğu inanılan şehir. *Kehf*: Yedi Uyurların uyuduğu mağara, *er-Rakim* ise onların isimlerinin yazılı olduğu bakır levhanın adıdır.

²¹ Yakut, I, 73.

²² *Maraş* sahibi denilen kişi I. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad zamanında *Maraş* valiliği yapan Nusretüddin Hasan Bey'dir. Bkz. M. Halil Yananç, "Maraş Emirleri", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S. 82, İstanbul, 1340, s. 87.

tesis edildiğini, bir çardak bulunduğunu insanların buraya ziyaret amacıyla geldiklerini yazar. Ayrıca mağaranın *Kur'an-ı Kerim*'de anlatıldığı özelliklere uyduğunu belirterek *Kehf Suresi*'nin iki ayetini yazar²³. **İbn Hurdadbih** ve **Kazvinî** gibi müellifler *Ashabü'l-Kehf*'in *Rum* dağlarında *Amuriyye* yakın bir yerde olduğunu zikrederler²⁴. *Ashabü'l-Kehf* ehlinin yaşadığı şehrin neresi olduğu günümüze kadar tam olarak tespit edilememiş olup, bu konuda tartışmalar sürüp gitmektedir²⁵. Ancak dinî, tarihî, coğrafi ve arkeolojik belge ve

²³ İbnü'l-Adim, I, 330-335.

²⁴ İbn Hurdadbih, 106-107; Zekeriyâ Kazvinî, *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garîbü'l-Mevcudât*, (Neşr.: Faruk Said), Darü'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut, 1988, s. 208-209.

²⁵ İbnü'l-Adim eserinde 30 sahife ayırdığı Tarsus'la ilgili maddesinde Ashab-ı Kehf Mağarası'nın bu şehirde olduğuna dair hiçbir kayıt düşmemiştir. Bazı bilgin ve din âlimlerinin Ashab-ı Kehf Mağarası'nın Tarsus'ta olduğuna dair bilgileri ise bir yanlış anlaşılardan kaynaklanmaktadır. İslâm fetihleri sırasında oluşturulan Bizans hudutlarındaki Sugûr ya da Avâsım şehirlerinin merkezi genellikle Tarsus olup valisi de burada oturmaktaydı. Efsus ya da Arabisus olarak zikredilen Ashab-ı Kehf Mağarası'nın bulunduğu mevkiden bahsedilirken, burası Tarsus'un beldelerinden biri olarak verilir. Yakut el-Hamevi, eserinin bir yerde Efsus'u, Elbistan yakınlarında zikrederken, başka bir yerinde de Tarsus Sugûru'nda Ashabü'l-Kehf beldesinin olduğunu yazar. Bk. Yakut, I, 231. Müellifin iki ifadesi de aynı yere işaret etmektedir. Çünkü bunu anlayabilmek için avâsım ya da sugûr kelimelerinin ne olduğunu bilmek gerekir. Tarsus, Avâsım'ın ya da Sugûr'un merkeziydi. Buradan Antakya'ya, Maraş'a, Afşin'e, Elbistan'a ve Malatya'ya kadar olan yerler Tarsus'un sugûru yani oraya bağlı şehirlerdi. Burada bahsedilen sugûr bir şehrin sınırı olmayıp, İslâm hudutları ile Hıristiyanlar arasındaki bütün sınır bölgelerini kapsamaktaydı. Anadolu'da birçok yer gibi Efsus ya da Arabisus da Avâsım'ın merkezi olan Tarsus'a bağlıydı. Ancak zamanla Ashabü'l-Kehf mağarası Efsus'da değil de Tarsus'ta aranmaya başlanmıştır. Ashabü'l-Kehf ya da Efsus'un nerede olduğu konusunda tefsirci veya din âlimlerinden ziyade tarihçi, coğrafyacı, sanat tarihçisi ve arkeologların sundukları kanıt ve görüşleri esas almak daha mantıklı gelmektedir. Birinci grup gezip görmeden bulunduğu yerde elde ettiği kaynak ve delillerle açıklama yaparken, ikinci grup tarihî, coğrafi ve arkeolojik bilgilere dayanarak hüküm verir. Günümüzde Ashabü'l-Kehf'in Tarsus'ta olduğunu söyleyenlerin XIII. yüzyıl müelliflerinden İbnü'l-Adim'in eserinde, başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahabe ve Anadolu'ya ilk giren Müslüman komutanların görüşlerine dayanarak yazdığı Efsus maddesini dikkate almadıkları anlaşılmalıdır. Buna karşılık bu müelliften dört beş yüz yıl sonra yaşayan Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi gibi Osmanlı müelliflerinin görüşlerine dayanmaktadırlar. Oysa daha I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220 ve kardeşi Alâeddin Keykubad (1220-1237) zamanında Maraş Emiri tarafından Afşin'deki Ashabü'l-Kehf mağarası önünde yapılan mescit, medrese, hankâh ve kervansaray gibi eserler görmezlikten gelinmiştir. Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında da burada pek çok eser inşa edilmiştir. Hattâ bu yapıların taşları incelendiğinde Bizanslılar zamanında burada yapılmış olan kilise ve bazı binaların kalıntılarından alındığı anlaşılır. Buradaki mescidin sütun başları Korint ve İon tarzı denilen mimari tarzların özelliklerini yansıtır. Ashabü'l-Kehf hadisesinin Anadolu'da ilk Hıristiyanlar zamanında geçtiği düşünülürse, daha onlar zamanında burasının kutsal bir yer kabul edilmesi bu yapıların olmasıyla kanıtlanmaktadır. Ashabü'l-Kehf'in Tarsus'ta olduğunu iddia edenler buradaki en eski eserin XIX. yüzyılda yapılmış olduğunu görmezlikten gelmişlerdir. Yabancı tarihçi ve coğrafyacıların da neredeyse tamamı Ashabü'l-Kehf mağarasının Afşin'deki yer olduğunu kabul etmektedirler. Bu konularda hüküm verilirken tarihî belgeler daha iyi incelenerek, coğrafi bilgiler ve arkeolojik malzemeler de dikkate alınmalıdır. Daha geniş bilgi için şu eserlere bkz: Faruk Sümer, *Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989; Refet Yınanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XX, Ankara 1988, s. 311-319.

kalıntıların bu şehrin *Afşin*'de olduğunu güçlendirmektedir²⁶. *Ashabü'l-Kehf Mağarası'nın Afşin*'de olduğuna dair **Faruk Sümer Hoca** değerli bir eser yapmıştır. Bu eserde tefsir, hadis ve tarih kitapları incelenerek, *Ashabü'l-Kehf* ehlinin yaşadığı mağaranın *Afşin*'de olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır²⁷. **Refet Yinanç Hoca** ise *Ashabü'l-Kehf* vakıfları üzerinde bir makale yazmıştır. Bu makalede *Selçuklu, Dulkadirli ve Osmanlı Dönemlerinde Ashabü'l-Kehf* vakıfları ve mütevellileri tahrir ve arşiv kayıtlarından çıkarılarak incelenmiştir²⁸.

Emeviler zamanında *İslâm-Bizans sugûru Ceyhan*'dan *Fırat*'a kadar uzanmaktaydı. *Sugûr* bölgesi bu dönemde ikiye ayrılmıştı: Buralar *el-Cezire* ve *Kınnesrin* valilikleri tarafından korunuyordu. *el-Cezire Sugûru* denilen bölgenin merkezi *Malatya* idi. Diğerinin merkezi ise *Tarsus*'tu. *Azâsım* da denilen *sugûr* bölgelerinden Müslümanlar *Anadolu* içlerine biri yazın diğeri kışın olmak üzere iki *gazâ* yaparlardı. Kışın yapılan *şâtiye* yazın yapılan ise *sâfiya* denirdi²⁹. Abbâsiler zamanında ise *Bizanslılar* ile İslâm hudutları üç kısma ayrılmıştı: Bunlar *sahil, sugûr ve avâsım*'dır. *Sahil* denilen bölge şehirleri kuzeyde *Tarsus*'tan başlayarak *Adana, Misis, Anavarza=Ayn Zarba, Hârûniye, Payas*'i içine almaktadır. Bu bölgenin yıllık geliri yüz bin dinar olup, bu paranın hepsi bu şehirlerin askerî giderlerine harcanmaktaydı. Hattâ bu meblağ yetmediği gibi devlet hazinesinden de buraya yardım gönderilirdi. *Şam*'ın kuzey hududundan sonra ise *el-Ceziretü'l-Irak*'a nispetle (*Sugûr-ı Cezire*) adı verilen hudut şehirleri bulunurdu. Bunların ilki *Maraş* olup, daha sonra *Hades, Samsat, Malatya* gibi şehirleri kapsardı. Bu şehirlerin geliri ise 70.000 dinar idi. Bu paranın mühim bir kısmı askerlere bir kısmı da gönüllü olarak orduya katılanlara verilirdi. Bu suretle bu müstahkem şehirler uzun müddet Arapların Rumlara karşı yaptıkları akınların üssü olmuştu³⁰. **M. Halil Yinanç Hoca** ise *Maraş*'ı *Şam sugûrunda* yani sahil bölgesine dahil eder ve Hadesle birlikte üçüncü derecede müstahkem mevkiiler arasında görür³¹. **Hârûn Reşid** halife olduktan sonra *Maraş*'ı *Bizanslılardan* alıp, yakınına *Hârûniye* şehrini kurup bölgede Hıristiyanlara karşı yeni bir savunma hattı oluşturmuştu³².

²⁶ Ashabü'l-Kehf Külliyesi için bk. Özkarcı II, 629-701.

²⁷ Sümer, *Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989, s.14-50.

²⁸ Refet Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XX, Ankara 1988, s.311-319.

²⁹ Kâzım Yaşar Koprman "Abbâsiler Zamanında Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri", *Makaleler*, (Yay. Hazr. S. Yalçın, A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.335.

³⁰ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaa-i Amire, İstanbul H.1339, s.27..

³¹ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, s.26.

³² Maraş ile Hârûniye arasında, Doluca denilen köyde (Doluca ya da Orçin Kalesi denilen) küçük bir kale bulunmaktadır. Bu kalenin de İslâm-Bizans çatışmaları sırasında yapıldığı ve Hârûniye ile Maraş

Hârûn Reşid, zamanında *Menbic, Dülük, Ra'ban, Kurus, Antakya* ve *Tizîn* şehirleri *avâsım* olarak teşkilatlandırılmıştı. **el-Belâzuri**'ye göre Müslümanlar savaşa gittiklerinde veya sınırlardan çıktıklarında buralara sığınıyorlardı. *Avâsım* denilen bu yerler onları koruyor ve muhafaza ediyordu. *Avâsım*'ın merkezi **Hârûn Reşid** zamanında *Menbic*'di. *Antakya* ve sahildeki birçok şehir de zamanla *avâsım* şehri olmuştu³³. Bununla birlikte *avâsım* ve *sugûr* tabirleri kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayıp zaman zaman biri diğerinin yerine de kullanılıyordu. İslâm hudutları *Anadolu* içlerine doğru ilerledikçe ileri karakol vazifesi yapan *sugûr* şehirleri daha öndeki yerlere denmeye başlıyor, dolayısıyla *avâsım* da buna göre değişiklik gösteriyordu.

İbn Hurdazbih, *Bizans* ile Araplar arasındaki 846'da hudut kaleleri olarak *Tarsus, Ayn-ı Zarba (Anavarza), Hârûniye (Düziçi), Kenisetü's-Sevda (Kara Kilise), Tel-Cübeyr (Tarsus yakınlarında bir kale), Salagus, Keysun, Samsat, Malatya, Zibatra, Hades, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kurus (Antakya yakınlarında bir kale), Maraş, Dülük, Raban* ve *Kemah*'ı saymaktadır³⁴. Müslümanların elinde bulunan bu hattın karşısında *Bizans İmparatorluğu* da İslâm ordularının saldırılarını püskürtebilmek için *Silifke*'den başlayarak *Küçük Kapadokya, Kharisianon (Harşana), Sivas ve Koloneia*'da *kleisuralar* (dağ geçidi koruma yerleri) zinciri denen bir savunma hattı oluşturmuştu. Buralar daha sonra stratejik ehemmiyetleri dolayısıyla *themalığa* yani *Bizans*'ın idaresinde bulunan müstakil valiliklere yükseltildi³⁵.

Dört Halife Döneminde Maraş:

Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ve *Ridde* harekâtının üstesinden gelinmesinden sonra İslâm orduları *Suriye*'nin fethine başlamışlardı. Kısa süre içinde *Bizans* orduları mağlup edilmiş ve *Suriye*'yi terke mecbur bırakılmıştı. **Hz. Ömer**'in *halife* olmasının akabinde *Suriye*'nin fethi hızlanmış ve kısa süre içinde de tamamlanmıştı. 635 yılında *Şam*'ın merkezi *Dımaşk*'in fethinden sonra İslâm orduları kuzeye doğru ilerlemeye devam ettiler³⁶. *Bizanslılar*

arasındaki yolun emniyetini sağlamak amacıyla burasının karakol görevi üslendiği anlaşılmaktadır. Bkz. Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. II, TTK Yay., Ankara 2007.

³³ el-Belâzuri, 188, 234; İbn. Rusteh, 107, Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım" DİA, C.IV, İstanbul, 1991, s. 111-112.

³⁴ İbn Hurdazbih, 70-72; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Terc.: F. Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1970, s. 40.

³⁵ F. Işıltan, aynı eser, s.40.

³⁶ Mustafa Öztürk, "Dört Halife Döneminde Bilâd-ı Şam'da İslâmlaşma ve Kültürel Değişme", *Omeljan Pritsak Armağanı*, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya, 2007, s. 408.

ile Müslümanlar arasında yapılan *Ecnadeyn*, *Yermuk*, ve *Fihl* muharebeleri ile *Suriye*'nin tamamen fethedildiği görülmektedir. Bu sırada *Bizans* imparatoru olan **Herakleios**, İslâm ordularını durdurmak amacıyla *Antakya*'ya kadar gelmiş fakat bunun imkânsız olduğunu görünce geri çekilmek zorunda kalmıştı. *Bizanslılar* ile Müslümanlar arasında yapılan savaşlar neticesinde *Suriye* tamamen *Bizans*'ın elinden çıktığı gibi *Tarsus* ile *İskenderun* arasında kalan bölge de ele geçirilmişti. Bizanslılar *Anadolu*'nun geri kalan kısmını ellerinde tutmak için gayret ettilerse de İslâm ordularının *Anadolu* içlerine seferlere devam ettiler. *İslâm* orduları bu bölgede tutunabilmesi için *Toros Dağları*'nın güney kısmını kontrol altında tutmaları gerekiyordu. Burası bir tabii sınırı teşkil etmekteydi. *Maraş* da *Torosların* güneyinde olması hasebiyle Müslümanların fetih yolu üzerindeydi³⁷.

Hz. Ömer'in *Suriye* orduları başkomutanı **Ebû Ubeyde b. Ebi'l-Cerrah**, 636-637'de **Halid b. Velid**'i *Kinnesrin* üzerine gönderdi. Bu sırada bölgede bulunan *Bizans* imparatoru **Herakleios**'un ordusunun başında ise **Minas** adlı bir komutan bulunuyordu. İslâm ordusu ile karşılaşan *Bizans* ordusu hezimetle uğramış ve *Kinnesrin* fethedilmişti. **Halid b. Velid** *Güneydoğu Anadolu*'da *Urfa* tarafına doğru harekete geçmiş ve kendisine komutanlarından **İyaz b. Ganim**, *Irak* ordusundan **Amr b. Mâlik** ve **Abdullah b. Ganim** da yardıma gelmişlerdi. İslâm orduları karşısında çaresiz kalan **Herakleios** artık *Suriye*'yi elinde tutamayacağını anlamış ve *Urfa*'dan *Samsat*'a çekilmişti. Hattâ bir rivayete göre yüksekçe bir tepe üzerine çıkarak *Suriye* tarafına dönmüş ve hüznünlü bir şekilde "Ey *Suriye* !..artık seninle bir daha buluşmamak üzere *elveda!*. Ebediyen *elveda!*" demişti³⁸.

Ebû Ubeyde, *Haleb*'i ve *Antakya*'yı alır; *Suriye*'nin kuzeyinden *Fırat*'a kadar olan yerler tamamıyla Müslümanların eline geçer. Bu sırada **Ebû Ubeyde**, **Hâlid b. Velid**'i *Maraş*'a gönderdi. İslâm orduları *Maraş*'a girdiğinde şehir halkının bir kısmı kaçmış ve geri kalanı da kaleye çekilerek direnişe geçmişti. Şehir ahali direnişlerinin nafiye olduğunu görüp yapılan bir anlaşmayla *Maraş*'ı 637 tarihinde **Hâlid b. Velid**'e teslim etti³⁹. Bir halk inancına göre *Maraş*'ın **Mikdâd b. Esved** tarafından *Cimcime* adlı *Bizans* valisinin

³⁷ Atalay, 24.

³⁸ Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, (Süryaniceden Çev.: R.A.W.Budge, Türkçe Çev.: Ö. R. Doğrul), TTK Yay., Ankara, 1999, 177; Ebû'l-Fidâ, I, 224, İbnü'l-Verdi, I, 137.

³⁹ el-Belâzuri, 270; İbnü'l-Adim, I, 235; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, C. I, (Neşr.: Mahmûd Deyyub), Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1997, s. 224.

elinden alındığı kabul edilir⁴⁰. Ancak bu şahsın *Maraş*'ı fetheden **Halid b. Velid**'in ordusunda bulunan bir sahabe olduğunu zannediyoruz. *Maraş*'ın fetih tarihi bazı kaynaklarda 638 olarak verilse de 637'yi esas alanlar çoğunluktadır. *Maraş* fethedildiği sıralarda bölgenin diğer önemli yerleşim merkezi olan *Elbistan* Müslüman askerleri tarafından tahrip edilmişti⁴¹. *Maraş*'ı alan Müslümanlar burada yaşayan Hıristiyan halka dokunmamışlardı. Çünkü şehir sulh ile teslim alınmış ve yapılan teslim anlaşması ahalinin can ve mallarına dokunulmayacağı şart konmuştur. *Maraş*'ta bulunan Hıristiyanların şehri serbestçe terk etmeleri sağlanmış ve yerlerine Müslüman ahali yerleştirilmişti. Müslümanlar *Maraş*'ta bir askerî garnizon kurarak *Anadolu* içlerine yapılacak seferler için burayı bir üs haline getirdiler. Şehrin fethi sırasında ve daha sonra Hıristiyanlara karşı savunulmasında pek çok sahabe de buraya gelir. Hattâ rivayetlere göre *Maraş*'ın fethine **Hz. Ali** de katılır. Fakat bunun rivayetten öte gitmediği görülmektedir⁴². *Maraş*'ın alınmasıyla birlikte bölgede bulunan *Dülük*, *Raban* (*Araban*), *Hades* gibi yerler de fethedilir. *Maraş* yakınlarında olan *Hades*, **İyaz b. Ganim**'in gönderdiği **Habib b. Mesleme el-Fihri** tarafından fethedildi⁴³. **Hz. Osman**'ın halifelîği sırasında **Muaviye** komutasında bir *İslâm* ordusu *Maraş* ya da *Toroslardan* geçerek *Kayseri*'ye kadar ulaşmıştı. Ancak *İslâm* ordusu bu şehri fethedemeden büyük ganimetler ele geçirerek geri dönmüştü⁴⁴.

Bizanslılar Suriye'yi çabucak terk edip kaçmışlardı fakat *sugûr* bölgesini Müslümanlara kolayca bırakmayacakları anlaşılmaktaydı. Bölgeyi *İslâmlardan* almak için yoğun faaliyetlere ve saldırılara başladılar. *Maraş* ve *Hades* de dâhil olmak üzere *Sugûr*'da *İslâm-Hıristiyan çatışmaları* 965'lere kadar üç yüzyıldan fazla sürdü. Bu süre içinde bölge çok kez el değiştirip savaş alanı haline geldi.

⁴⁰ Bu halk inanışını *Maraş*'a yaptığı seyahatinde duyan Evliya Çelebi eserine kaydetmiştir. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, IX, X, (Sadeleştiren: Mütmin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985, s. 135.

⁴¹ M. H. Yinanç, "Elbistan", *IA*, MEB Yay, Eskişehir, 1997, s. 243.

⁴² Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde geçen rivayetlere göre, Halep üzerinden Ayıntab ve *Maraş* bölgesine yaklaşan Hz. Ali, *Maraş Kaszeri* (*Maraş Valisi*) olan Cimcime ve ahaliyi *İslâm*'a davet eden bir mektup yazarak Mikdâd b. Esved ile gönderir. Bunun üzerine mektubu alan *Maraş* valisi ve ahalişi Şir Dağna doğru kaçarlar. Boşaltılan şehre giren Mikdâd b. Esved kalesini yıktırır. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, IX, X, 135; Atalay, 21.

⁴³ Belâzurî, 273; Yakut, II, 227-278; Mustafa Demirci, "İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: *Maraş*", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), *Maraş*der ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, s. 320; Hades, 42.

⁴⁴ Abu'l-Farac, I, 180.

İlk İslâm fethinden bir süre sonra *Maraş*'i *Bizanslılar* geri almıştı. Ancak kısa süre sonra **Hz. Osman** zamanında şehri, 651'de **Süfyan b. Avf el-Amidi** komutasında bir ordu yeniden fethetti. Aynı sıralarda başka bir İslâm ordusu *Maraş*'tan geçerek kuzeye doğru ilerlemiş ve Hıristiyanlara karşı *gazâya* çıkmıştı. *Bizans* İmparatorluğu Müslümanlara karşılık vermek için büyük bir orduyu *Malatya* tarafına gönderdi. Buna karşılık Müslümanlar da **Selman b. Rebiati'l-Bâhili** komutasında bir ordu ile *Anadolu*'ya girdiler ve birçok kale ve bol ganimet alınarak geri dönüldü. Bu sırada *Şam* valisi olan **Muaviye** 650-51 yılında, *İslâm-Bizans* çatışmalarında tahrip olan *Maraş*'i yeniden imar ettirip, Hıristiyanların *Suriye* hudutlarına girişini engellemek ve *Anadolu*'da yeni yerler fethetmek için şehre asker yerleştirip tahkim etmişti. *Maraş*, **Muaviye**'nin *Şam* valiliği sırasında Müslümanların *Anadolu* içlerine yapacakları seferler için askeri bir üs olmuştur⁴⁵. Bu dönemlerde *Maraş* bölgesinde cereyan eden İslâm-Hıristiyan çatışmalarında pek çok sahabe burarlarda bulunmuş ve *gazâlara* katılmışlardır⁴⁶.

Emeviler Döneminde Maraş:

Muaviye'nin *Suriye* valiliği sırasında İslâm orduları *Maraş*'i geçerek *Haymana* yakınlarında bugün harabeleri bulunan *Amuriyye* şehrine kadar ilerlemişlerdi. Ancak **Muaviye** ile **Hz. Ali** arasındaki hilafet mücadelesi sırasında *Bizanslılar* fırsatları değerlendirerek *Maraş*'i geri alarak *Suriye* hudutlarına

⁴⁵ el-Belâzuri, 270-271; Honigmann, *Maraş*, 313; Yinanç, "Maraş Emirleri", 82, 1.

⁴⁶ Bugün *Maraş*'ta bazı sahabelerin makamları ya da türbeleri bulunmaktadır. Bunların sayıları çok fazla olmasına rağmen ikisi yöre insanının gönlünde taht kurmuştur. Bunlardan biri Mikdâd b. Esved olup yörede Karaziyaret adıyla meşhur makamı olan şahsiyettir. Bu sahabe şehrin Müslümanlar tarafından fethine katılmış ve *Maraş*'ta bulunmuştur. Hz. Ömer, bir İranlı tarafından yaralandığı sırada ölmek üzereyken yanına çağırdığı Mikdâd b. Esved'e, yeni halifeyi belirlemek üzere önceden belirlediği bir şura heyetini toplamasını vasiyet etmişti. Onun *Maraş*'ta vefat edip etmediği belli olmamakla birlikte yöre halkı tarafından mezarının burada bulunduğu inanılmaktadır. Karacasu kasabasının adı bu sahabelerden gelmekte olup burada onun adına bir de cami inşa edilmiştir. Kahramanmaraş'ta kabri bulunan ikinci önemli şahsiyet ise Mâlik b. el-Eşter'dir. Yemen kökenli bir tabii olduğuna inanılan Mâlik b. el-Eşter de *Maraş*'in fethinde bulunmuştur. Yapılan araştırmalara göre Mâlik b. el-Eşter, Siffin savaşında, Hz. Ali yanında yer almıştı. Hz. Ali onu Mısır valiliğine tayin etse de, buraya varamadan Kızıldeniz'de **Muaviye**'nin adamları tarafından gemide zehirlenerek öldürülmüştür. Merhum Faruk Sümer'in Kahramanmaraş'ta bulunduğu bir konferansta verdiği bilgiye göre Emeviler eziyet etmesinler diye onun cesedi oğlu tarafından *Maraş*'a getirilip defnedilmiştir. Ancak bu bir varsayımdan ibarettir. *Maraş*'ın 8 kilometre güneyinde Türkoğlu-Adana yolu üzerinde bir tarafı Aksu diğer tarafı Kumaşır gölü arasında bir sırtın üzerinde bulunan Mâlik Ejder türbesi *Maraş*'in en kutsal ziyaretgâhıdır. *Maraşlılar* sürekli Mâlik b. el-Eşter türbesini ziyaret ettikleri gibi buraya defnedilmeyi de uğurlu saymaktadırlar. Kahramanmaraş halkının öteden beri söyleyip geldiği menkıbeye göre Mâlik el-Eşter burada Hıristiyanlarla savaşırken yaralanmış ve şehit olmuştur. Bu sahabelerin adından dolayı *Maraşlılar* çocuklarına Ejder adını verdikleri gibi, şehirde bir camii ile mahalleye de bu isim verilmiştir.

dayanmışlardı. **Muaviye**'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu **Yezid** zamanında *Maraş* bölgesine *Bizans* akınları hızlanmıştı. *Maraş*, bu sırada Müslüman ahalinin şehri terk etmesi üzerine, *Bizans*'ın eline geçti. **Mervan b. el-Hakem**'in ölümünden sonra halife olan **Abdülmelik** döneminde *Bizanslılar Antakya*'ya kadar ilerlemişlerdi. Bunun üzerine **Abdülmelik** (685–705) Hıristiyanlara karşı bir ordu gönderdi. İslâm orduları *Torosların* ötesine kadar *Bizanslıları* püskürttü. Bunun üzerine *Bizanslılar* Müslümanlarla barış yapmak zorunda kaldılar. Halife bir miktar para vererek Hıristiyanların bölgeden çekilmesini sağlamıştı. Ancak barışın kısa sürdüğü, 694 yaz aylarında İslâm ordularınının **Muhammed b. Mervan**'ın komutanlığında *Anadolu* içlerine yürüdüğü görülmektedir. Ancak Ağustos-Eylül 694'de *Bizanslıların* karşı atağa geçerek *Maraş* taraflarından geçerek *Amik*'e indikleri görülmektedir. Bunun üzerine İslâm ordusu başında **Eban b. Velid** ve **Ukbe b. Ebî Muayt** adlı komutanlar olduğu halde *Bizans*'a karşı harekete geçer. **Eban**'ın yanında **Abdülmelik b. Mervan**'ın azatlı kölesi *Kinnesrin* ve çevresinin valisi **Dinar b. Dinar** da vardı. İslâm ve *Bizans* orduları *Maraş* ovasında karşılaşırlar. Çok şiddetli geçen savaşta *Bizanslılar* ağır bir yenilgiye uğradılar. Müslümanlar Hıristiyan ordusunu takip ederek pek çoğunu öldürdüler. **Dinar b. Dinar**, *Maraş*'tan *Samsat* tarafına doğru giderek buranın 10 mil uzağında *Göksu* çayı üzerinde *Yağrı* köprüsünde bir kez daha *Bizanslıları* mağlup eder. **Halife Velid**'in oğlu, **el-Abbâs b. el-Velid b. Abdülmelik**, *Maraş*'a gelerek, savaşlarla harap olan şehri yeniden imar ettirip güçlendirir ve buraya Müslüman ahalî yerleştirilir. Bu sırada *Maraş*'a büyük bir cami de inşa edilir. *Maraş*'ın *Bizans* saldırılarına karşı korunması için, *Kinnesrin* bölgesi halkının her yıl buraya belirli sayıda asker göndermesi de zorunlu hale getirildi⁴⁷.

696'da **Yahya b. Hakem** adlı Müslüman komutan, *Maraş*'tan yola çıkarak bu bölgeye yakın *Merc-i Şahn* üzerine akınlar yapmıştır. Yine 697'de İslâm orduları **Velid b. Abdülmelik** komutasında *Malatya* tarafından *Anadolu*'ya girer. Halifenin kardeşi **Abdullah b. Abdülmelik**, 702'de *Maraş*'ın kuzeyinde bulunan *Dârende*'yi fetheder. Müslümanlar harabe bir durumda bulunan bu şehri imar ederek içine asker ve insan yerleştirirler. İslâm ordularının ulaştığı kuzeydeki en uzak nokta olan *Dârende*'nin alınması *Maraş*'ın güvenliği açısından da mühimdi. Bir süre sonra İslâm orduları daha kuzeydeki

⁴⁷ el-Belazuri, 271; İbnü'l-Adim, I, 236; İbn-i Kesir, *Büyük İslâm Tarihi* (el-Bidaye ve'n-Nihaye), C. XI, (Çev: M. Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1995, s. 17; Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s.75.

Kemah bölgesini de ele geçirip burada bulunan ve Bizanslıların baskılarına maruz kalan Ermeni ahaliyi *Maraş* ve *Malatya* taraflarına yerleştirirler⁴⁸. **Ebü'l-Farac**, *Dârende*'nin fethi konusunda farklı bir tarih vererek, Müslümanların burayı **Halife Velid** zamanında **Mesleme** adlı komutanla 711'de aldıklarını yazar. Aynı yıllarda İslâm orduları *Bhasipolis* adı verilen *Ablastin*'i (*Elbistan*) de fethederler⁴⁹. 731-732'de **Muaviye b. Hişâm**, *Maraş* üzerinden *Bizanslıların* üzerine bir akın düzenler⁵⁰. *Bizanslılar* 741'de *Malatya* ve *Maraş* üzerine yürüyünce İslâm orduları **Hişam b. Abdülmelik**'in karşı hareketi ile onları geri püskürtür.

Bizans İmparatorluğu tahtına 717'de *Maraş* kökenli **III. Leon**⁵¹ geçer. Handedana adını veren bu kişi zamanında *Maraş* üzerinde Bizans-Emevi çatışmaları şiddetlenir. **İmparator III Leon**'un aslı *Maraşlı* olup buradan *Trakya*'ya sürgün edilmişti. Onun *Bizans* imparatoru olmasıyla birlikte Bizans'ta saltanat kavgaları sona ermiş, 741 yılına kadar *Bizans* tahtında kalmıştır⁵². **III. Leon** çocukluğunun geçtiği *Maraş*'ta daha önce *Araplarla* birlikte yaşamış ve onların dilini öğrenmiş olup İslâm kültürüne de vakıf biriydi. Onun 25 Mart 717'de *Bizans* imparatoru olması İslâm kaynaklarına göre **Mesleme b. Abdülmelik**'in ona yardımı sayesindeydi. Ancak **III. Leon** tahta çıktıktan sonra Müslümanlara ihanet eder. Bu sırada *İstanbul*'u kuşatan İslâm orduları onun ihaneti yüzünden çok sayıda şehit verir. İslâm dini ve kültürünü iyi tanıyan **III. Leon** zamanında Bizans ülkesinde **Hz. İsa** ve **Meryem** ile Hıristiyan azizleri temsil eden ikonalar (resim) yasaklanır ve tahrip edilir. Aynı sıralarda *Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz* de Hıristiyanlardan alınan yerlerdeki ikonaların ortadan kaldırılmasını emrediyordu. **III. Leon**, doğduğu ve aile bağlarının bulunduğu *Maraş* bölgesini ele geçirmek için Müslümanlarla şiddetli bir mücadeleye girişir⁵³.

Son Emevi halifesi **II. Mervan** (744–750), bir yandan *Hıms* bölgesinde halkın ayaklanması, diğer yandan dahili çatışmalar yüzünden ortaya çıkan

⁴⁸ Belâzuri, 266; Mustafa Demirci, 322.

⁴⁹ Abu'l-Farac, I, 190.

⁵⁰ İbn-i Kesir, IX, 498.

⁵¹ *III. Leon*: *Maraş* kökenli bir Hıristiyan olup tahta çıktıktan sonra Bizans imparatorluğunu yeniden Araplara karşı güçlendirdi. Uzun yıllar tahta kalan bu imparator 733 yılında vefat eden oğlu Konstantin'i Hazar Hanı'nın kızıyla da evlendirerek Müslümanlara karşı Türklerin desteğini elde etmeyi hedefledi. Bk. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: F. İşıltan), TTK Yay., Ankara, 1999, s. 146; Avcı, 153.

⁵² Ostrogorsky, 144–145.

⁵³ Ostrogorsky, 149–150; Demirci, 322–323.

problemlerle uğraşırken, fırsatı değerlendiren **III. Leon**'un oğlu Bizans İmparatoru **V. Konstantin** (741-775) 746 yılında *Maraş*'a saldırdı. Bu sırada *Maraş* valisi olan **el-Kevser b. Ziver b. el-Haris el-Kilâbî**, kaleye çekilerek Bizanslılara karşı direnişe geçti. Ancak onun kuvvetlerinin azlığı sebebiyle **V. Konstantin**'e karşı koyması mümkün değildi. Bundan dolayı halifeye haber yollayarak yardım göndermesini istedi. Halife ise *Hıms* isyanı ile uğraştığından dolayı yardım gönderecek durumda değildi. Bu yüzden vali ve *Maraş* halkının yardım isteklerine, sabretmeleri ve direnişe devam etmeleri şeklinde bir haber gönderdi. Halifenin yardımı gelmeyince daha fazla zayıat vermemek için vali şehri Bizans İmparatoruna sulh ile teslim etti. *Maraş*'ta yaşayan Müslüman halk şehri terk ederek *Suriye* ve *el-Cezire* taraflarına çekildi. *Maraş*'a giren Bizans ordusu şehri yakıp yıkarak tahrip etti. **V. Konstantin**, babasının memleketi olan *Maraş*'tan *Suriye*'nin kuzeyine kadar uzanan bölgeleri dolaşarak akrabaları olduğu gerekçesiyle bölge halkının bir kısmını *Trakya*'ya götürdü. Bu sırada *Maraş*'ta yaşayan Hıristiyan ahaliden *Nasturîleri* de sürgün etti. *Maraş*'a da asker ve etraftan topladığı bazı Hıristiyanları yerleştirdi. **II. Mervan**, *Hıms*'taki ayaklanmayı bastırdıktan sonra, *Maraş* üzerine bir ordu göndererek fethetti. İslâm orduları *Maraş*'a girdiklerinde yıkık, harap ve ahali sürgün edilmiş bir şehirle karşılaştılar. Halife buraya yeniden Müslüman ahali ve askeri birlikler gönderdi. **II. Mervan**, iki tarafı dere olan⁵⁴ şehrin etrafına bir de sur inşa ettirdi. İçeride ise kalenin surlarını tamir ettirip askerler yerleştirdi⁵⁵. *Emevîlerin* son halifesi olan **II. Mervan**, *Maraş*'a büyük ehemmiyet vererek sürekli *Bizanslıların* saldırısına uğrayan ve Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında el değiştiren şehirde hâkimiyetini sağlamlaştırmak istiyordu. Bunu gerçekleştirmek için de hem kalenin surlarını yaptırmış hem de şehri bir dış sur ile çevirtmiştir. Bu surlar halifenin isminden dolayı "*Mervanî*" olarak isimlendirilmiştir. Kısa süre sonra *Bizanslılar* *Maraş*'ı yeniden alırlar. Bunun üzerine **Mervan, el-Velid b. Hişâm**'ı *Maraş*'a gönderdi. *Amik Ovası* üzerinden *Maraş* üzerine yürüyen İslâm ordusu şehri tekrar fethetti. *Velid*, *Bizanslılar* tarafından yıkılmış olan *Maraş* kalesinin surlarını yeniden yaptırdı⁵⁶. *Abbâsîlerin* *Emevî* iktidarına son verdiği günlerde *Maraş*'a saldıran *Bizanslılar* şehri yeniden ele geçirip yakıp yıktılar.

⁵⁴ *Maraş* kalesi doğu tarafında Akdere, batı tarafından ise Şekerdere arasında bir tepe üzerine kurulmuştur. Bu iki dere kale önünde birleşerek aşağıya doğru akar.

⁵⁵ el-Belâzurî, 272; İbnü'l-Adim, IX, 3953; Ebû'l-Fidâ, I, 297; Ostrogorsky, 155.

⁵⁶ Demirci, 323-324.

Emevilerin 90 yıllık döneminde sürekli *Bizanslılar* ile *Araplar* arasında el değiştiren *sugûr* bölgesi şehirleri savaş alanı haline gelmişti. İnsanlar, can güvenliği olmayan bu bölgede yaşamaya pek istekli değillerdi. Müslümanlar fethettikleri *sugûr* şehirlerinde yaşayan Hıristiyan ahalinin bir kısmını göçe zorlasalar da bir kısmını da zimmî statüsüne almışlardı. Ancak söz konusu bölge *Bizanslılar* tarafından yeniden alındığında Müslüman ahali ya katlediliyor ya da *Suriye*'ye çekilmek zorunda bırakılıyordu. *Bizanslılar* ise daha çok *Süryani*, *Nasturi* ve *Ermeni* gibi kendi mezheplerinden olmayan Hıristiyan ahaliyi bölgeden sürgün ediyorlardı. Çünkü bu gruplar, *Rumların* mezhep taassupları yüzünden İslâm idaresini *Bizans* idaresine tercih ediyorlardı. İki taraf arasındaki sürekli çatışmalar sebebiyle *sugûr*, güvensiz ve insansız tampon bir bölge olmuştu. **Taberi** ve **İbnü'l-Esir** gibi İslâm tarihçileri Müslüman ve Hıristiyan devletlerarasında oldukça geniş bir arazi şeridinin sahipsiz hudut bölgesi kabul edildiğini, bundan dolayı da Arapça *ed-davahi* (*İngilizce=no man's land*) yani sahipsiz arazi dendiğini yazmaktadırlar. Tamamen boş olmamakla birlikte, bu bölge ancak *Abbâsiler* zamanında ciddi anlamda iskâna açılabilmiştir⁵⁷.

Abbâsiler Döneminde Maraş

750'de *Abbâsiler* hilafeti ele geçirdikleri esnada, bu kargaşadan istifade eden *Bizanslılar Maraş*'ı yeniden ele geçirmişlerdi. *Abbâsiler* ülke içinde asayiş sağladıktan sonra selefleri gibi *Sugûr*'a büyük bir ehemmiyet verdiler. Burası elde tutulmadan *Suriye*'nin güvenliğini sağlamak mümkün değildi. *Abbâsiler*, *Bizans-İslâm* çatışmaları nedeniyle harap olan ve insansızlaşan *sugûr* şehirlerini yeniden yerleşime açıp mamur hale getirmeye karar verdiler. Bu zamana kadar *sugûr* bölgesindeki yerleşim alanları daha çok kale ve ribatlardan oluşurken, *Abbâsilerle* birlikte şehirler kurulup insanlar buralara yerleştirilmeye başlandı.

İkinci *Abbâsi* halifesi **Ebû Cafer Mansûr** (753-775), *Şam* valisi olan amcası **Sâlih b. Ali**'yi *Sugûr* bölgesine gönderdi. **Sâlih b. Ali**, *Maraş*'ı yeniden mamur hale getirip tahkim ettirdi. Halife de etraftan Müslüman ahaliye arazi ve maaş vaat ederek buraya yerleştirdi. Hattâ *Sugûr* valisi **Sâlih b. Ali** kız kardeşleri **Ümm-i İsa** ve **Lübâbe**'yi de yanına alarak *Hades* üzerinden geçip *Orta Anadolu*'ya girerek *Bizanslılara* karşı *gazâya* çıkmıştı. Bu dönemde Müslümanlar *Misis*, *Adana*, *Keferbiyya*, *Tarsus*, *Maraş* ve *Hades* gibi şehirlerin

⁵⁷ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 36-37.

surlarını tamir ettirip içine Müslüman asker ve ahali yerleştirdiler⁵⁸. 769'da Hıristiyanların *Maraş* taraflarında bir İslâm keşif kolunu ele geçirdikleri haberi gelince, bu çevreye yürüyen Müslüman askerler Hıristiyanları cezalandırarak esir alıp *Filistin*'de *Remle*'ye sürgün ettiler⁵⁹. *Abbâsiler Tarsus, Adana, Misis, Maraş, Elbistan, Samsat ve Malatya*'ya kadar olan hattı tamamen ele geçirmişlerdi. *Bizanslıların Orta Anadolu'dan Güneydoğu Anadolu ve Suriye*'ye geçiş kapısı olan *Elbistan* ile *Hades* arasındaki *Derbü'l-Hadid* denilen *Akçaderbent* Müslümanların eline geçmişti⁶⁰. Bu geçit ağzında bulunan *el-Hades* şehri ise stratejik konumuyla ön plana çıkmaktaydı. *Abbâsiler* zamanında *Hades* ve *Maraş* üzerinde *İslâm-Bizans* çatışmaları hızlandı. Aşağı yukarı üç yüz yıl devam eden iki taraf arasındaki mücâdelede bölge sık sık el değiştirdi. Bu yüzden de pek çok defa tâhrîb edildi.

Halife **Ebû Cafer Mansûr** zamanında **Züfr b.Âsım b.Abdullah b.Yezid b. el-Hilâlî** komutasındaki İslâm ordusu 770-771'de *Misis* taraflarına girmiş, burada *Bizanslılar* ile çeşitli çatışmalara girerek pek çok ganimet ele geçirip *Maraş* taraflarını da dolaşip geri dönmüştü⁶¹. Halife **el-Mehdi** (775-785) zamanında 777-778'de *Bizans İmparatoru IV. Leon, Mihail el-Patrik* komutasında 80 bin kişilik bir orduyu *Sugûr* bölgesine gönderdi. *Bizans* ordusu *Hades*'i geçerek *Akabetu Harretin*'e inip bölge halkını yenilgiye uğratmıştı. Buradan *Anzerân* köyüne gelen *Bizanslılar* birçok Müslüman'ı öldürüp burayı ateşe verip *Maraş*'a ulaşmıştı. Bu sırada *Maraş*'ta vali olan halife **Mehdi**'nin büyük amcası **İsâ b. Ali, Sâlim el-Burnûsî** adlı Müslüman komutanla birleşerek *Bizanslılarla* savaşa tutuştu. **İsâ**, bundan bir süre önce aynı yıl içinde Hıristiyanlarla savaşarak onlara ağır kayıplar verdirmiş olmalıdır ki, *Bizanslılar* ondan intikam almak için *Maraş*'a gelmişlerdi. *Maraş*'ı kuşatan *Bizanslılar* çatışmanın başlangıcında valinin 8 adamını öldürmüş olmalarına rağmen surlarını geçip şehri ele geçiremediler. **Mihail** daha sonra *Maraş* üzerinden *Ceyhan* tarafına geçti. Bu sırada *Dâbık*'da bulunan ve *Bizans*'a karşı gazâ ile meşgul olan başka bir Müslüman komutan **Sümâme b. el-Velid el-Abbâsî**, adamlarından **Mülâle b.Hikmet**'i bir kısım askerleri ile **Mihail**'in üzerine

⁵⁸ İbn-i Kesir, X, 130, 272; Demirci, 319.

⁵⁹ Abu'l-Farac, I, 200.

⁶⁰ Philip K. Hitti, *History of Syria*, Macmillan-Co. Ltd New York . St. Martin's Press, London, 1957, s. 442-443.

⁶¹ Halifet b. Hayyât, *Tarihu Halifet b. Hayyât*, (Çev.: A. Bakır), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001, s.510.

göndermişti. **Mülâle** ile *Bizans* komutanının güçleri *Hades* geçitlerinde karşılaşmışlardı. Burada iki taraf arasında şiddetli muharebede Müslüman askerler ağır bir hezimete uğradıkları gibi başlarındaki komutan **Mülâle** de şehit düşmüştü. Bu çatışmadan Müslüman askerlerden çok az bir kısmı kaçarak kurtulabilmişti⁶². Bizans İmparatoru **IV. Leon Maraş** bölgesinden çok sayıda insanı *Trakya*'ya sürgün etmiştir⁶³.

Bu dönemde *sugûr* şehirlerinin güçlendirilmesine önem verildiğini görüyoruz. *Abbâsiler* zamanında başta *Bağdad* olmak üzere birçok şehir kurulmuştur. Bu dönemde *Abbâsiler* imar ve kültür faaliyetlerine önem verdiklerinden dolayı pek çok mühendis yetiştirip ya da dışarıdan getirip şehirler inşa ettirmişlerdir. Bu mühendisler, Halife **Ebû Cafer Mansur**'un emriyle *Anadolu'da Malatya, Misis ve Mansûr (Hısn-ı Mansur)* gibi bazı şehirleri yeniden inşa ederler⁶⁴.

Abbâsilerle Bizanslılar arasında çatışmalar sürüp giderken, 778-779'da **Hasan b. Kahtaba et-Tâî** (ö.779) 80 bin askerle *Anadolu*'ya bir *gazâ* seferine çıkmıştı. Birçok yeri yağmalayan, fetheden **Hasan** dönüşte *Maraş* bölgesine gelmiş, *Bizans* ordusunun bölgedeki faaliyetlerine son vererek şehrin asayiş ve güvenliğini yeniden sağlamıştı. **Hasan**'ın zaferlerinden ve başarılarından *Anadolu*'nun yerli Hıristiyanları da öyle yılmışlardı ki, kiliselere korkudan onun resimlerini astıkları rivayet olunmaktadır.

777-780 yılları arasında **el-Mehdî**, *İran, Horasan ve Türkistan* gibi memleketlerden büyük bir ordu toplayarak oğlu **el-Hadî**'yi *Bağdad*'da naip olarak bıraktıktan sonra diğer oğlu **Hârûn** ile birlikte *Anadolu*'ya sefere çıktı. *Haleb*'e gelen halife burada ortaya çıkan bir isyancı grubu temizledikten sonra oğlu **Hârûn**'u başkomutan olarak görevlendirip yanına **Hasan b. Kahtaba** ile **Hasan b. Süleyman el-Bermekî**'yi katarak *Ceyhan* nehrine kadar geldi. **Abu'l-Farac**, *Abbâsi* halifesinin *Arbisos'a (Efsus=Afşin)* kadar ulaştığını ve çadırını *Puraman (Hurman)* nehri kenarına kurduğunu yazar⁶⁵. **M.Halil Yinanç**'a göre bu mıntıkeyi çok beğenen halife **el-Mehdî** burada bir şehir

⁶² Halifet b. Hayyât, 520.

⁶³ René Grousset, *Başlangıçtan 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi* (Çev.: Sosi Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005, s.318.

⁶⁴ Ahmed b. Ebî Yakûb b. Cafer b. Vehb b.Vâzih el-Kâtib el-Yakubi, *Kitabu'l-Büldan* (Neşr.: F. Wüstenfeld), Lugduni Batavorum, Apud E.J.Brill, 1892, s.231.

⁶⁵ Abu'l-Farac, I, 204.

inşa etmek istediye de bunu yapmaya zamanı olmamıştır⁶⁶. Halife buradan geri dönerken, oğlu **Hârûn** da bu güçlü ordu ile *Anadolu* içlerine ilerlemiş ve birçok yeri fethederek büyük ganimetle geri dönmüştü. **el-Mehdî**, 781-782'de yine oğlu **Hârûn**'u güçlü bir orduyla *gazâ* yapması için *Anadolu*'ya gönderdi. **Hârûn**, *Anadolu*'yu boydan boya geçerek *İstanbul Boğazı*'na kadar ilerledi. Kaynaklarda belirtilmemekle birlikte onun gerçek hedefi *İstanbul*'u fethetmekti. Ancak *Bizans* imparatoru, **Hârûn**'la yılda 70 bin altın karşılığında üç sene geçerli olacak bir anlaşma yaparak geri dönmelerini sağlamıştır⁶⁷. 785-786 yılında **Ma'tuk b. Yahya**, *Derbü'r-Rahib* yolundan geçerek *Rumların* üzerine sefere çıkarak *Hades*'e kadar ulaşmıştı⁶⁸.

Bu arada **Hasan b. Kahtaba**, Halife **el-Mehdî**'den yıkık ve harap bir halde bulunan *Hades* ve *Tarsus* şehirlerinin yeniden tamir edilmesini istedi. Bu şehirler tamir edilip içine garnizonlar yerleştirilirse *Bizans*'ın bölgeye saldırıları durdurulabilecekti. Bu tavsiyeler üzerine her iki şehir yeniden inşa edildi. Halife **el-Mehdî**, *Kinnesrin* ve *el-Cezire* valisi **Ali b. Süleyman b. Ali**'yi *Hades*'i yeniden kurmakla görevlendirdi. *Hades*'in yeniden inşasına 779'da başlandığı ve 786 yılında bittirildiği anlaşılmaktadır. Yeniden inşa edilen *Hades*'e halifenin adına nispetle **Mehdiye** veya **Muhammediye** adı verildiyse de bu yaygınlaşmayıp eski ad kullanılmaya devam etti. Bu sırada halife **el-Mehdî** de ölmüştü. **Ali b. Süleymân**, *Hades*'i inşa edince 4000 asker için para ayırmış ve *Malatya*, *Samsat*, *Keysun*, *Dülük* ve *Raban* şehirlerinden 2000 kişiyi buraya göç ettirmişti. Yeni halife olan *el-Hâdî*, **Ali b. Süleymân**'ı azledip yerine *el-Cezire* ve *Kinnesrin* valisi olarak **Muhammed b. İbrahim b. Muhamed b. Ali**'yi tayin etti. **Muhammed**, *Şam*, *el-Cezire* ve *Horasan* ahalisinden bazılarını 40 dinar maaşla asker yapıp ev ve ikta vererek bu bölgeye gönderdi. Ayrıca onların her birine 300 dirhem ihşanda bulundu. *Abbâsilerin* bu bölgeye iskân ettikleri insan sayısı 25 bine ulaşmıştı. *Hades*'in yapımının tamamlanmasından bir yıl sonra kışın bölgeye aşırı kar yağmasından dolayı kerpiçle yapılan surları ve evler yıkılmaya başlamıştı. Aynı zamanda *Bizanslılar* da *Hades*'e saldırmıştı. Bu yüzden buranın ahalisi şehri terk ederek kaçmıştı. Böylece Hıristiyanlar *Hades*'i işgal edip, içindeki camiye yıkmışlar, Müslümanların mallarını yağmalayıp evlerini yerle bir etmişlerdi⁶⁹.

⁶⁶ Yinanç, "Elbistan", 224.

⁶⁷ Ebi'l-Fidâ, I, 308.

⁶⁸ Yakut, II, 227; Ibn Kesir, X, 265.

⁶⁹ el-Belâzurî, 273-274; Yakut, II, 228; Demirci, 326; Hades, 42.

1. Hârûn Reşid Döneminde Maraş:

Hârûn Reşid (786–809) halife olduktan sonra bu bölgede yaşayan Hıristiyan halkın, *Bizans*'ın lehine casusluk yaptıklarını tespit edince *Keysun*'dan *Hades*'e kadar yerlerde bulunan 15 kilisenin yıkılmasını emreder. Bu arada halife harap olan *Hades*'i yeniden inşa etmek için bölgede bulunan *Keysun* şehrinin harabelerinden 2000 kağıt ile mermer taşır. **Muhammed b. İbrahim**'e *Hades*'i yeniden inşa ettiren **Hârûn Reşid**, daha sonra onu azleder. Buraya birçok asker ve insan getirilir. Halife kiliseleri yağmalatıp, Hıristiyanların Müslümanlar gibi giyinmelerini de emretmişti. Bunun nedeni ise onların *Bizans*'ın buraya yaptığı saldırılarına destek vermeleriydi. **Hârûn Reşid** *Hades*'in tamir edilmesinden sonra *Tarsus* şehrinin de yeniden yapılmasını emreder. İki şehrin de tamiratının bitirilmesinden sonra bölge Müslüman komutanlara ikta edilir⁷⁰. **Hârûn Reşid** zamanında *Maraş*, *Hades* ve *Dârende* şehirleri sürekli *Bizanslılar* ile Müslümanlar arasında çatışma alanı olmuştur⁷¹.

Abbâsiler, *Sugûr* bölgesine *İran*, *Horasan* ve *Türkistan*'dan insanları getirip yerleştiriyorlardı. Bu gelenlerin ekseriyeti İslâmiyet'i yeni kabul etmiş *Türk*lerdi. *Memlük* adı verilen bu *Türkler*, *Bizans*'a karşı *sugûr* bölgesini korudukları gibi aynı zamanda *Anadolu* içlerine seferler yaparak *Üsküdar* önlerine kadar akınlarda bulunuyorlardı. Bu dönemde *Maraş* ve *Tarsus* taraflarında çok sayıda *Türk* asıllı komutana rastlanır. Bunlardan biri halife tarafından *Tarsus*'un imarına ve valiliğine memur edilen **Ferec b. Süleym el-Hadım et-Türki**'ydi. Bu şahıs *Çukurova*'da *Ayn-ı Zarba*'yı de inşa etmişti. Bu komutan tarafından *Horasan* ve *Türkistan* tarafından getirilenler bu bölgeye yerleştirilmişti. **Hali-fe Ebû Cafer Mansûr** tarafından, *Erzurum* ve *Malatya* taraflarında *Bizans*'ın tahrip ettiği şehirlerde, 70 bin kişi çalıştırılarak *Arrafe* denilen 5-15 kişilik askerin yaşadığı evler inşa ettirildi. Bölgeye *Araplardan* nüfus getirilmesinin yanında *Türklerden* de birlikler gönderildi. Bu dönemde *Erzurum* ve *Malatya* taraflarına *Orta Asya*'dan getirilen gönüllü *Türkler* ile diğer İslâm mücahitlerinin yerleştirilmesi sonucunda nüfus 100 bin kişiye ulaşmıştı. *El-Cezire* bölgesinden getirilen 4 bin kişinin her birine on dinar zam ile yüz dinar harçlık, ev ve toprak dağıtılarak bölgeye yerleşmeleri teşvik ediliyordu. *Ayn-ı Zarba*, *Hârûniye*, *Maraş*, *el-Hades*, *Malatya*, *Zibatra*, *Keysûn* ve *Samsat* gibi şehirler iskân

⁷⁰ el-Belâzurî, 274–275; Abu'l-Farac, I, 205; Demirci, 326–327.

⁷¹ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 39.

edilip Müslüman nüfusla dolduruldu. Bu bölgelere *Irak*'ın güneyindeki *Sevâd* denilen arazilerinden sürgün edilen *Zutlar*⁷² da yerleştirilmişti. Söz konusu yerlere sürgün edilen *Zutlar*, Halife **Mutasım** zamanında *Bizanslıların* 835'te bölgeye yaptıkları bir saldırıyla kılıçtan geçirilmişlerdir⁷³.

Hârûn Reşid halifeliği döneminde her yıl *Anadolu* içlerine iki sefer yapılmasını emretmişti. Kendisi de iki senede bir bu seferlere iştirak etmekteydi. Halife 806–807 senesinde **Herseme**'yi büyük bir ordu ile *Anadolu*'ya sefere gönderdi. Kendisi de bizzat *Maraş*'ın sekiz fersah güneydoğusunda bulunan *Hades*'e geldi. *Ermeniyye* valisi **Said b. Müslim b. Kuteybe el-Bâhili**'yi *Maraş* valiliğine atadı. *Tarsus*, *Hades* ve *Malatya* valileri azledilerek yerlerine daha güçlü ve halifeye bağlı olanlar getirildi. Halife *Sugûru* ayrı bir vilayet yaparak *el-Cezire* ve *Kinnesrin*'den ayırdı. *Sugûr* valiliğini **Sâbit b. Nasr el-Huzâi**'ye verdi. Bundan sonra *Maraş* valileri *Sugûr* valilerine tabi olmaya başladı. *Maraş* valisi olan **Sâbit**, zamanında 808'de bölgeye *Bizanslılar* taarruz etti. Vali şehirde savunma tedbirleri alarak *Bizans*'a karşı koydu. Bunun üzerine Hıristiyanlar çekilmek zorunda kaldılar. 809'da *Maraş* valisi **Sâbit**, *Bizanslılar* üzerine bir akın yaptı ve bazı fetihlerde bulundu⁷⁴.

Müslümanlar bu hudutlardan *Anadolu* içlerine taarruzlarda bulunurlardı. *Bizans* da devamlı bunlara karşı harekette bulunmaktaydı. Emevilerin iktidara çıkışı ile *Bizans* bölgeden kovulmuştu. *Abbâsiler* zamanında *Avâsım*'a daha fazla önem verildi. Bölgede birçok yeni kale ve hisar inşa edildi. Buralara *Arap* memleketlerinden, *İran* ve *Türk* ülkelerinden halk ve askerler yerleştirilip maaşa bağlandı. Bunlara bölge arazileri *ikta* edildi. Bu dönemde bölgenin İslâmlaşması sağlanmış oldu⁷⁵.

2. Hârûn Reşid'in Oğulları Döneminde Maraş :

Hârûn Reşid'in ölümünden sonra yerine oğlu **Emin** (809-813) halife oldu. O, kardeşi **Me'mun** (813–833) tarafından öldürülüp halife olduğu yıllarda **Emin**'e taraftar olan *Arapların Akil* adlı kabilesinden **Nasr b. Şit**, *Maraş* yakınlarında *Keysun*'da⁷⁶ (*Keysum*) bulunmaktaydı. Bu şahıs *Keysun* şehrini ta-

⁷² *Zutlar*: Çobanlıkla uğraşan bir Hint topluluğudur. *Abbâsiler* zamanında *Irak*'a yerleştirilmişlerdir.

⁷³ Ebû'l-Fidâ, I, 314; Abu'l-Farac, I, 208; İbn-i Kesir, X, s.477; Demirci, 327.

⁷⁴ el-Belâzuri, 188; İbn-i Kesir, X, 349.

⁷⁵ Atalay, 28-30.

⁷⁶ *Keysun*, *Kaesoun*, *Kaysum*, *Kaesun* *Cesum*, *Keysum*: Ortaçağın meşhur bir şehri olup günümüzde *Adıyaman*'ın *Besni* ilçesine bağlı bir kasabadır. Birçok tarih ve coğrafya müellifi *Keysun* ile *Göksun*'u

mir ettirmiş etrafını üç ayrı surla hattâ beş ayrı surla çevirmişti⁷⁷. Bu doğru olmalıdır ki *Nasr* uzun yıllar *Me'mun*'a direnerek *Keysun* ve *Maraş* taraflarında müstakil bir şekilde yaşamıştır. **Emin**'in katlini duyan bu şahıs isyan ederek bölgeyi ele geçirdi. Yeni halife **Me'mun** kendisine hizmetlerinden dolayı veziri **Fazl b. Sehl**'in kardeşi **Hasan b. Sehl**'e bazı yerleri *ikta* ettiği gibi *Maraş* ve *Keysun* taraflarını da ona bırakmıştı. Ancak **Fazl**'in *Maraş* ve *Keysun*'u ele geçirebilmesi için **Nasr** ile mücadele etmesi gerekiyordu. O, 814–815 senesinde *Musul*, *el-Cezire* ve *Maraş* taraflarını **Tahir b. Hüseyin**'e vererek onu **Nasr b. Şit** üzerine gönderdi. **Tahir Rakka** üzerinden *Maraş* taraflarına gelerek *Keysun* üzerine yürüdü ve burada **Nasr** ile yaptığı savaşı kaybederek geri *Rakka*'ya döndü. **Nasr**'ın kazandığı bu zafer onun şöhretini artırdı. Bu sırada *Anadolu* genel valisi olan **Hasan b. Sehl** halka bir takım zulüm yapıyordu. Bundan dolayı halk memnun değildi. Ayrıca bu sırada *Irak*'ta da ayaklanmalar vardı. Bu fırsatları değerlendiren **Nasr b. Şit**, *Keysun*'dan hareketle geçerek *Fırat*'ı geçerek *Urfa*'yı almış ve *Harran*'ı kuşatmıştı. *Maraş* da **Nasr**'ın kontrolündeydi⁷⁸.

Bu sırada başta vezir olan **Fazl b. Sehl** olmak üzere *Abbâsi Devleti*'nin önemli makamlarını elinde bulunduran idarî ve askerî yetkililerin ekseriyeti *İranlı* ve *Türk*'tü. Bu durum *Arapların* hoşnutsuzluğuna neden olmuştu. *Arap* asıllı olan *Nasr b. Şit*, bir ölçüde *Abbâsi Devleti*'nin gidişatından memnun değil ve asabiyet duyguları ile hareket ediyordu. **Nasr**, *el-Cezire*'yi tamamen ele geçirmişti. Böylece onun kurduğu müstakil emirliğin hudutları *Maraş* ve *Keysun*'dan *Musul*'a kadar uzanmıştı. Şiilerden bazıları onun yanına gelerek “*Sen Abbâs oğullarını mağlub ettin! Arap'ı onlardan ayırdın! Bir halifeye biat eylesen kuvvetin daha ziyade artar*” dediklerinde, o bunu kabul etmemiştir. Gerçek amacının *Abbâsiler*e karşı olmadığını ancak devletin *Acemler* ve *Türkler* tarafından istilasını hazmedemediğini ifade ederek Şiilerin isteğini geri çevirmiştir⁷⁹.

820-821'de **Me'mun Tahir b. Hüseyin**'i zaptiye nâzırı ve oğlu **Abdullah**'ı da *Rakka* valiliğine getirdi. Ancak **Tahir**, kardeşi **Emin**'in katledilmesindeki rolü sebebiyle **Me'mun** kendisine karşı beslediği hislerden endişe etmektey-

(Koukousos, Kokusos, Kokison) birbirlerine karıştırmışlardır. İslâm-Bizans çatışmalarında geçen yer daha çok Göksu nehri yakınlarında bulunan *Keysun*'dur. Göksun ise Ortaçağ'da büyük bir yerleşim yeri değildir. Bk. İbnü'l-Adim, I, 265.

⁷⁷ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 39.

⁷⁸ Abu'l-Farac, I, 218; Yinanç, “Maraş Emirleri”, 286.

⁷⁹ Atalay, 30.

di. **Me'mun** da onu yanından uzaklaştırmak istiyordu. Bu sebeple **Me'mun** onu *Horasan* valiliğine atadı. **Me'mun, Abdullah b. Tahir**'i babasının yerine zaptiye nazırı tayin ederek *Rakka*'dan *Mısır*'a kadar olan memleketleri ona vererek **Nasr b. Şit'i (Nasr b.Şebes el-Ukayli)** *Maraş* bölgesinden uzaklaştırmasını istedi. **Abdullah b.Tahir**, *Maraş ve Keysun (Keysun-Keysum)* bölgesine gelerek bir müddet uğraştıktan sonra **Nasr**'ı mağlup ederek 824-825'te sığındığı kalede ona aman verip teslim aldı. **Abdullah b. Tahir**, **Nasr**'ı affedip *Bağdad*'a gönderdi ve *Keysun* kalesini yıktı. Bir süre sonra kendisi de *Keysun*'dan *Mısır*'a gitti⁸⁰.

830-831'de Halife **Me'mun** *Bizanslılar* üzerine *gazâ* amacıyla *Bağdad*'tan hareket etti. *Musul, Membic, Misis* yoluyla *Tarsus*'a geldi. Buradan *Toros* geçitlerini aşarak *Anadolu* içlerine girdi ve pek çok ganimet elde ederek geri döndü. **Me'mun** 831-832'de tekrar *Anadolu*'ya sefere çıkıp ilk gittiği yoldan ilerleyerek *Tuvana*'a (*Niğde sınırları içindeki Kilisehisar-Kemerhisar*) ulaşarak buraları ele geçirip şehri yeniden inşa edip içine Müslüman askerleri yerleştirdi. Halife seferine *Kayseri- Göksun ve Maraş* üzerinden devam ederek *Tarsus*'a geri döndü. Burada 833 yılında vefat etti ve oraya defnedildi⁸¹.

Mu'tasım halife olunca (833-842) ağabeyi gibi bölgeye ehemmiyet vermedi. Hattâ bizzat *Tuvana* şehrini tahrip ettirerek askerleri geri *Toros Dağları*'nın güney hudutlarına çekti. **Mu'tasım** elinde bulunan kale ve şehirlerle yetinerek içlerine asker yerleştirip, sur ve hisarlarını tamir ettirdi. Onun zamanında *Bizanslılar* bölgeye hücum edemediler. Bu sayede *Sugür* bölgesinde kültürel ve dinî faaliyetler gelişti. Bu halifenin zamanında *Sugür* bölgesine birçok *Türk* komutan ve asker yerleştirildi. Halife bunlarla birlikte *Bizans*'a karşı seferlere de çıktı. **Mu'tasım** 838'de *Türk* askerleriyle birlikte *Hades* üzerinden *Anadolu* içlerine sefere çıkmıştı. 841 yılında **Ebü Said Muhammed b. Yusuf**, *Maraş ve Malatya* üzerinden *Anadolu*'ya sefere çıkmasına rağmen *Bizanslılar* onu püskürterek söz konusu şehirler ile *Hades*'i istila ederek Müslümanlardan birçok esir götürdüler. *Bizanslılar* *Maraş* bölgesiyle ilgilerini hiç kesmiyorlar ve fırsat buldukça saldırmaktan geri durmuyorlardı. Müslümanlar ise bu saldırılara karşı koymaktan bıkmıyorlardı⁸². **Mu'tasım** zamanında hilafet ordularının önemli bir kısmını *Türkler* oluşturuyorlardı.

⁸⁰ Atalay, 30.

⁸¹ Abu'l-Farac, I, 222; Besim Darkot, "Tarsus", *İA*, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 18.

⁸² Abu'l-Farac, I, 229; Honigmann, "Maraş", 313; Faruk Sümer, 6.

Bu dönemde *Anadolu gazâlarına Afşin, İtah et-Türki, Vasif, Mengüçur, Ferganalı Ömer, Semerkanlı Haris ve Boğa* gibi pek çok Türk komutanlar katıldılar⁸³.

Halife **Mu'tasım** zamanında *Türk* komutanlarından **Afşin Bey**⁸⁴ **Bâbek** isyanını bastırmıştı. **Afşin**'e yenilen **Bâbek Bizans İmparatorluğuna** sığınmıştı. Onu takip ederek *Anadolu*'ya giren *Afşin Bey*, bu sırada *Tarsus* üzerinden *Kozan, Haçın, Göksun* ve *Uzunyayla* üzerinden *Kayseri*'yi kuşatan halifeye yardım gelmişti. **Afşin Bey**'in *Bizanslıları* arka arkaya mağlup ederek geldiği yerin *Silvan, Malatya, Akçadağ, Elbistan, Rumman* üzerinden *Tel-Afşin*'e buradan *Zamantı'dan Kayseri*'ye ulaştığı tahmin edilmektedir. *Tel-Afşin* köyünün adının **Afşin Bey**'den kaynaklandığı söylenmektedir⁸⁵.

Makedonya Hanedanı'nı kuran **I.Basileious** zamanında (867-886) Hıristiyanlar *Sugûr* bölgesine doğru yayılmaya devam ettiler. İmparator 872'de *Fırat* bölgesine ilerleyerek *Zibatra (Doğan şehir)* ve *Samsat*'i aldı. Ancak kuşattığı *Malatya* kalesi önünde Müslümanlara ağır bir şekilde yenildi⁸⁶. İslâm hudutlarından sayılan bu beldelerin alınması *Maraş* ve *Hades* şehirlerinin elde tutulmasını zorlaştırmıştı.

3. Tolunoğulları ve İnşidiler Zamanında Maraş Bölgesi:

Halife **Mu'tasım** annesinin *Türk* asıllı olması sebebiyle askeri ve idari müesseselerinin başına *Türkleri* getirdi. Bu dönemde *Sugûr* bölgesine çok sayıda *Türk* yerleştirilmişti. *Sugûr* valiliğine tayin edilen komutanların da bir iki istisna dışında tamamen *Türk* asıllı oldukları görülmektedir. Bu sırada *Maraş* şehri de önemli bir merkez haline gelmişti. *Sugûr* valileri bazen *Malatya*, bazen *Tarsus* ve bazen de *Maraş*'ta oturmaktaydılar⁸⁷. Bölgede görev yapan kişilerin isimlerine baktığımız zaman bunların pek çoğunun *Türk* asıllı oldukları görülmektedir. Bilhassa **Halife Mütevekkil** (847-861) zamanında orduda *Türklerin* sayısı daha da artmıştı. *Türk* asıllı **Tolun** adlı komutanın ölümünden sonra yerini oğlu **Ahmed** almıştı. 860'lı yıllarda *Abbâsi* halife-

⁸³ Koprıman, "Abbâsiler Döneminde Bizans Sugûr'unda Türklük Faaliyetleri", 336.

⁸⁴ Afşin adıyla tanınan iki ünlü *Türk* komutanı vardır. Birisi Babek isyanını bastıran Ferganalı Afşin Bey'dir. Diğeri ise Alpaslan'ın komutanlarından olup, Anadolu seferine çıkmıştır. Afşin Bey Malatya, Elbistan, Sivas, Kayseri gibi Bizanslıların ellerinde bulunan şehirleri yağmalayarak Sakarya nehrine kadar ulaşmıştır. İki Afşin Bey'in de ortak yönü Anadolu'ya sefer yapıp bugünkü Afşin yöresine gelmeleridir. Tel-Afşin köyünün isminin buradan gelme ihtimali yüksektir.

⁸⁵ Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, Receb Ulusoglu Matbaası, Ankara 1944, s. 99-102.

⁸⁶ Ostrogorsky, 221; Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 52-56.

⁸⁷ Atalay, 31; Yinanç, "Maraş Emirleri", 287.

lerinin güçsüzlüğünden istifade eden *Türk* asıllı ümerâ birbirleriyle nüfuz mücadelesine girmişlerdi. Bu durumu gören **Ahmed b. Tolun**, *Sugûr*'a giderek gazâ ve ilimle meşgul olmaya karar verdi. Halife tarafından *Tarsus* valiliğine atanan **Ahmed** halk ile yakın temasa geçerek onların sevgisini kazandı. Bu sırada **Tarsus** ve çevresindeki *sugûr* şehirlerinde *İran*, *Horasan* ve *Türkistan*'dan gelen savaşçı, sufi vesaire gazilerin de toplanmasıyla nüfusun bir milyona ulaştığı görülmekteydi. *Bizans*'a karşı savaşlara katılmak amacıyla toplanan bu unsurların arasında çok sayıda *Türkün* de olduğu görülmektedir⁸⁸. *Tarsus'tan Maraş'a* kadar uzanan bölgeyi idare eden **Ahmed** 868'de **Mısır**'da müstakil bir devlet kurduğunda **Suriye** bölgesine ek olarak *Sugûr*'un idaresi de kendisine verildi. Bu sırada bölgenin nüfusunun ekseriyetini *Türk*, *İranlı* ve *Araplar* oluşturuyordu. Bunun yanında *Ermeni*, *Süryani*, *Nasturî* ve *Rum* unsurlar da vardı. Ayrıca *Bizanslılar* Müslümanlarla giriştikleri mücadele sırasında *Balkan* milletlerinden birçok asker toplamışlardı. Bu askerlerin içlerinde *Avrupa*'ya yürüten *Türk* kavimlerinden *Bulgar*, *Peçenek*, *Uz* ve *Kumanlar* da vardı. *Bizans* ordusundan Müslümanlar tarafına geçen bu unsurlar *Sugûr*, *Konya*, *Karaman* ve *Mersin* taraflarına yerleştirilir⁸⁹.

Tolunoğlu Ahmed 868'den 884 yılına kadar *Barka*'dan *Fırat* nehrine kadar olan bölgeyi idare etmiştir. Bir taraftan da *Bağdad* Abbâsi sarayında bulunan rakipleri ile mücadele etmiştir. Bu mücadeleden galip çıkan **Ahmed**, *Antakya*, *Şam* ve *Tarsus* yörelerini de yönetimi altına aldı. **Ahmed Anadolu** içlerine kadar seferler yapmak istemişti. *Tarsus* halkı tarafından çok sevilen **Ahmed** birkaç defa bölgeye kadar gelmiştir. **Ahmed**'in *Tarsus*'ta **Yazman** adlı bir *Türk* valisi bulunmaktaydı. **Ahmed**'in *Haleb* ve *Rakka* taraflarına vali tayin ettiği kölelerinden **Lülü** bu sırada Halifenin kardeşi **el-Muvaffak**'ın kışkırtmasıyla ayaklandı. Bu arada *Abbâsilere* karşı *Irak*'ın güneyindeki topraklarda çalışan zenci köleler de ayaklanmıştı. Bu yüzden **Lülü**, **el-Muvaffak**'a büyük destek vererek köle ayaklanmasının bastırılmasında büyük yararlıklar göstermişti. Ancak o aldığı ganimetleri kendi askerlerine bölüştürünce, **el-Muvaffak**'ın düşmanlığını kazandı. Önce hapsedildi, sonra perişan bir şekilde *Mısır*'a sığınmak zorunda kaldı. **Lülü**'nün isyanı sebebiyle *Tarsus* ve *Maraş* yöreleri yeniden halifenin hâkimiyeti altına geçmiş oldu.

⁸⁸ K. Yaşar Koprıman, "Tolunoğulları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. VI, s.57; Aynı müellif, "Abbâsiler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri", 336.

⁸⁹ Demirci, 328-329.

Ahmed b. Tolun döneminde 877'de, bir *Bizans* ordusu **I.Basileios** komutasında *Kayseri*'den hareket ederek *Zibatra ve Samsat* üzerinden geçerek *Keysun ve Raban* yoluyla *Maraş* üzerine bir taarruz planlamıştı. Nitekim *Bizans* ordusu *Zamantı (Karmalas Suyu)* nehrini geçerek *Sarız (Saroz) ve Göksun'a (Kukasos)* varıp buradan *Maraş'a* yürüdü. *Maraş'a* gelmeden önce, **Honigmann**'ın ifadelerine göre, bugün yeri belli olmayan *Maraş* ile *Göksun* arasında bulunması muhtemel *Kallipolis, Padasia (Tekir çayı kenarında yerleşim yerleri olmalıdır)* ve *Torosların* doğusundaki boğazlar üzerinden *Maraş'a* yürümüştü. İmparator *Ceyhan* nehrini (*Pyramus*) *Zeytun* hizasından geçtikten sonra bu nehir kenarındaki *el-Kussuk Boğazi*'ni aşarak *Paradeisos* nehrini geçmişti. Bu nehir *Maraş*'ın yukarısında *Ceyhan'a* karışan *Bertiz veya Pertus* çayıdır. Daha önce de buradan ilerleyen *Bizans* ordusu *Maraş* ve *el-Hades* şehirlerini birkaç defa tahrip etmişti. Bunda da böyle olmuştur. 881 ve 882'de *Maraş* ve *Hades* üzerine *Bizanslılar* bir saldırı daha planlamışlardır. Bu sırada bölgeye doğudan *Ermeniler* de geliyor ve *Bizans* onları İslâm hudutlarına yerleştiriyordu. Böylece *Sugûr*'da durum *Bizans*'ın lehine değişiklik göstermekteydi⁹⁰. Bu sırada *Bizans* 100 bin kişilik bir güçle *Sugûr* bölgesini yeniden tehdit etmekteydi. Müslümanların üzerine yürüyen *Bizans* ordusuna dini liderlerin komutanlık yaptıkları da görülmekteydi. *Sugûr'a* yürüyen *Bizans* ordusunun sayısı zaman zaman 200 bine kadar ulaşmaktaydı⁹¹. 881-882'de *Bizanslıların Malatya* tarafına saldırılarına karşı koymak üzere *Maraş'ta* bulunan Müslümanlar oraya gönderilmişti⁹².

Ahmed b. Tolun'un vefatı üzerine *Musul* valisi **İshak b. Kundacık** ile *Sacoğullarından Muhammed, el-Muvaffak*'ın kışkırtmasıyla *Suriye* üzerine yürümüşlerdi. Bunlar *Dımaşk'a* kadar ulaşmışlardı. **Ahmed**'in oğlu **Humâraveyh** bunları mağlup ederek bütün *Suriye ve Sugûr* bölgesini yeniden *Tolunoğulları*'na kattı. **Humâraveyh** ile *el-Muvaffak*'ın oğlu **Ebû Abbâs** arasında *Suriye*'de devam eden muharebelerde *Abbâsi* ordusu yenildi. **Ebû Abbâs** önce *Dımaşk'a* çekilmiş, daha sonra ise *Antakya* üzerinden *Tarsus'a* sonra da *Maraş'a* gelip buradan *Keysun ve Samsat* üzerinden *Bağdad'a* dönmüştür⁹³. 904-905'da *Tolunoğulları* hanedanı yıkıldığı zaman *Sugûr* valisi **Ebû'l-Aşâyir**

⁹⁰ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 60-62; Honigmann, "Maraş", 314.

⁹¹ Demirci, 330.

⁹² İbn-i Kesir, XI, 88.

⁹³ Ebûlfez Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, (Hazr.: Fazil Gezenferoğlu, Çev.: Selçuk Aklın), Ötüken Yay, İstanbul, 1997, s. 124.

zamanında *Bizans* komutanı **Andronikos**, *Maraş* ve *Tarsus* taraflarını istila etti⁹⁴. Bunun üzerine halife **el-Müktefi** valiyi azlederek yerine **Rüstem b. Berdu**'yu tayin eder. 915-916'da *Bizans* ordusu bir kez daha *Maraş* bölgesine kadar gelerek yağma ve tahribatta bulunur. *Bizanslılar* ile işbirliği yapan *Ermeni* asıllı **Mleh**, *Maraş* bölgesini yağmalatır. *Maraş'tan Tarsus'a* kadar olan bölgede 50 bin kişi esir edilip sürgüne gönderilir. **Mleh**, *Maraş*'ın kuzeyinde *Zamanti*'ya doğru uzanan bölgede *Bizans'a* bağlı bir askeri bölgenin (*theme*) yöneticisi durumundaydı. Bu sırada *Ermeniler Anadolu*'nun doğusunda küçük devletçikler oluşturmuşlardı. Bunlardan biri de *Malatya*'yı ele geçiren *Ermeni Pavlikian*'larıdır⁹⁵. *Araplar*, *Bizans* ve *Ermenilerin* bu saldırılarına karşılık vererek 916-17-18'de *Tarsus'tan Malatya'ya* kadar olan yerleri istirdat etmişlerdi. Ancak arkasından *Maraş* ve *Hades* tarafları yeniden *Bizanslıların* eline geçti. **Seyfüddeve**'nin bölgeyi alıp yeniden imar etmesine kadar *Maraş* ve *Hades* yıkık ve harap halde kalırlar. *Bizanslılar* daha çok *Maraş*'ın kuzeyinde *Dârende* bölgesini ellerinde tutuyorlar ve buraya bağlı olarak *Hurman kalesi*, *Huni* ve *Elbistan*'ı da yönetiyorlardı. *Huni* ve *Elbistan*'da birer piskoposluk merkezi de kurmuşlardı⁹⁶. Bu tarihlerde *Bizanslılar* Müslümanlar üzerinde bölgede üstünlük kurmaya başlamışlardı. Nitekim 934 yılında *Bizans* ordusu *Malatya*'yı, 948-49'da *Maraş*'ı istila eder⁹⁷.

905'te *Tolunoğulları Devleti*'nin yıkılmasından sonra *Sugûr* bölgesi *Abbâsiler* tarafından *Bağdad*'tan gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlandı. Bu dönemde *Tarsus*, *Adana*, *Antakya*, *Misis* ve *Maraş* taraflarına yerleşen *Türkler Anadolu*'nun içlerine doğru akınlar yaparlardı. *Tolunoğulları*'nın sonlarına doğru *Sugûr*'la ilgilenilmemesi yüzünden onlara karşı bir ayaklanma olmuş ve bölge halkı *Abbâsi* halifesine başvurarak yeni bir vali istemişti. Bunun üzerine halife **Mütezzid**, *Türk* asıllı komutanlarından **Muhammed b. Togac**'ı *Dımaşk* valiliği yanında *Sugûr* valisi olarak da tayin eder. Daha sonra 935'de *Mısır*'da *İhşidiler* adıyla müstakil bir devlet kuran **Muhammed b. Togac**, *Mısır*, *Suriye* ve *Sugûr* bölgesini birlikte idare eder. *Haleb*, *Tarsus* ve *Maraş* yörelerini *Tolunoğulları*'ndan sonra idare eden ikinci *Türk* hanedanı olan *İhşidiler* daha sonra *Hamdanilerle* giriştikleri mücadelede bölgeyi onlara terk ederler.

⁹⁴ Ernest Honigmann, "Misis", *İA*, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 366.

⁹⁵ İranlıların dinine inanan ve *Bizanslıların* sapık bir inanca sahip insanlar olarak bahsettikleri bir *Ermeni* cemaatidir.

⁹⁶ Abu'l-Farac, I, 248; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 64-65, 73.

⁹⁷ Abu'l-Farac, I, 258; Honigmann, "Maraş", 414.

Hamdaniler Döneminde Maraş

Musul'dan Haleb'e kadar uzanan bölgeyi ele geçirerek bir devlet kuran *Hamdâniler Sugûr* bölgesini *Bizans*'a karşı koruma görevini de üstlenmişlerdi. Bu devletin merkezi *Musul* olup ağabeyisi **Nâsiruddevle Hasan** adına *Haleb* kolunu idare eden **Seyfûddeve Ali b. Hamdan** zamanında *Bizanslılar* ile *Sugûr* bölgesinin hâkimiyeti yüzünden çetin mücadeleler başladı. 944 yılından itibaren *Haleb*'in kuzeyine doğru *Bizans*'ın elinde bulunan memleketleri ele geçirmeye başlayan **Seyfûddeve**, *Hades ve Maraş'ı Bizanslılardan* almıştı. Ancak kısa süre sonra 948'de *Bizanslılar Hades'i* alarak tahrip ederler ve arkasından da 949'da *Maraş'ı* işgal ederler. *Bizanslılar* İslâm ülkesine yani *Suriye*'ye yaptıkları seferlerde daha çok *Maraş ve Hades* yanında bulunan geçitleri kullanmaktaydılar. Bu geçitlerden biri *Göksun* üzerinden *Tekir çayı* boyunca *Zeytun*'dan geçerek *Maraş'a* ulaşıyordu. Bu yol aynı zamanda *Zeytun-Bertiz* üzerinden *Hades'e* de gidiyordu. Diğer bir yol ise *Efsus-Elbistan ve Hades* üzerinden *Suriye*'ye gitmekteydi. *Hamdanî* hükümdarı **Seyfûddeve** ile *Bizanslılar* arasındaki çatışmalar daha çok bu geçitlerde cereyan etmiştir⁹⁸.

Bizans'ın Hades ve Maraş'ı işgali üzerine **Seyfûddeve**, 950 yılında **İbn-i Kesir**'in ifadesine göre 30 bin askerle *Hades* geçitlerini aşarak *Efsus (Afşin)* üzerinden *Zamantı, Harşana ve Şariha*'ya kadar gitmişti. Bu şehirler alınmamıştı ancak etrafları tahrip edilip bol miktarda ganimet ele geçirilip, dönülürken *Bizans* valisi **Domestikos**'un saldırısına uğranılmıştı (20 Kasım 950). Aynı yılın Aralık ayında *Sugûr* bölgesinde 40 gün süren şiddetli depremler de olmuştu. *Anadolu* içlerinden bol esir ve ganimetle dönmekte olan **Seyfûddeve**'nin önü, *Bizanslılar* tarafından *Hades* yakınlarında *Derbü'l-Kengerün*'de kesilmişti. Burası *Zeytun*'un yakınında *Ceyhan* nehrinin batısında *Kankrut* olabilir. Mağlup bir şekilde geriye doğru çekilen **Seyfûddeve**, *Derbü'l-Cevzat ve el-Enfar* geçitlerinde bir kez daha tuzağa düşmüş ve ağır kayıplar vererek geriye doğru çekilmeye devam etmiştir. *Derbü'l-Cevzat*'ın yeri *Ceyhan* nehrinin doğusunda olan *Engizek Dağı* bölgesinde olmalıdır. Bu isim *Enkuzut* yani "bol cevizli bir yer" anlamına gelmektedir. Bundan sonra sarp bir tepede düşmanla karşılaşan *Hamdanî* ordusu sabahtan akşama kadar savaşmış ve akşamın karanlığı olunca askerler **Seyfûddeve**'yi terk etmişlerdi.

⁹⁸ Ebû'l-Ferec Yahyâ b. Said b. Yahyâ el-Antakî, *Tarihü'l-Antakî*, (Tahk.: Ömer Abdüsselam Tedmuri) Jarrous Pres, Trablus, 1990, s. 77; Abu'l-Farac, I, 258; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 83; Fikret İşiltan, "Seyf-üd-devle", *İA*, C. X, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 538.

Seyfüddeve Hades Gölü (*İnekli, Çınarlı Göl*) yakınında bir tepeye ulaştığında yanında çok az kişi kalmıştı. Burada düşmanla bir kez daha karşılaşarak yenilmekten kurtulamadı ve *Haleb'e* doğru çekildi. **Seyfüddeve'nin** bu çatışmalarda askerlerinden 5 bin kişi şehit düşüp, 3 bin kişi de esir edilmişti. Bu ağır mağlubiyet nedeniyle *Araplar* bu olayı *gazâü'l-musibe* (*Belalı Sefer- Felaketti sefer*) ismini verdiler (26 Ekim 950 veya 15 Kasım 13 Aralık 950)⁹⁹.

Bizanslılar ilerleyerek bölgedeki birçok keleyi alıp 952 yılında *Fırat* nehrini geçmeye muvaffak olmuşlardı. Ancak bundan sonra *Bizanslılar ile Hamdaniler* arasındaki çatışmalar **Seyfüddeve'nin** lehine gelişti. *Bizanslılara* yenildikten sonra yeniden *Sugûr'a* giren **Seyfüddeve**, 952-953'de *Maraş* yakınlarında *Bizanslıları* ağır bir yenilgiye uğratarak *Hades ve Maraş* şehirlerinin kontrolünü tamamen ele geçirdi. Savaşlar sırasında harap olan birçok kaleyi onarttığı gibi 948'den beri harap halde bulunan *Maraş'ı* da yeniden inşa ettirdi. **Seyfüddeve** 18 Ekim 954'te bizzat *Hades* önlerine gelerek daha önce *Bizanslılar* tarafından yıkılarak harap hale getirilmiş şehri yeniden inşa etmeye başladı. Buranın yeniden mamur hale getirilmesiyle bizzat ilgilendi¹⁰⁰. *Hades'i* imar ettiği ve mamur hale getirdiği için **Seyfüddeve'nin** özel şâiri **el-Mütenebbî Hades** ve onun banisini öven bir kaside kaleme almıştır¹⁰¹.

Seyfüddeve'nin karşı saldırısı ile *Hades ve Maraş'ın* yeniden fethedilmesi sırasındaki yapılan savaşlarda *Bizans Domestikos'u Caesar Bardas Phokas'ın* oğlu **Konstantinos Phokas'ı** esir edilmişti. Bu **Domestikos'un** bundan başka **Nikkephoros ve Konstantinos** adlarında iki oğlu daha vardı. *Hades ve Maraş* şehirleri imar edilirken, 50.000 kişilik güçlü bir *Bizans* ordusu babası **Domestikosun** kumandanlığı devrettiği oğlu **Nikophoros Phokas** komutasında *Hades* önlerinde görüldü. *Bizanslılar* bu orduya *Bulgar, Rus* ve diğer unsurları da katmışlardı. **Seyfüddeve Hades'in** yakınlarında *Uhaydip (Kamburcuk)* tepesinde *Bizans* ordusunu mağlup etti. (30 Ekim 954). Bu çatışmada başta **Phokas'ın** damadı, torunu ve yakınları olmak üzere birçok tutsak alındı. **İbnü'l-Esir, Seyfüddeve'nin** bu çatışmalar sırasında **Domestikos'un Konstantin'i** ismindeki oğlunu öldürdüğünü haber vermek-

⁹⁹ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi'l-Tarih)*, (Çev.: Ahmet Ağrakça), Bahar Yay., İstanbul, 1991, s. 416; Abu'l-Farac, I, 258; İbn Kesir, XI, 383; M. H. Yinanç, *Türkiye Tarihi, Anadolu'nun Fethi I*, s.23; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 83; Faruk Sümer, 6-7; Işıltan, 538.

¹⁰⁰ Yakut, II, 228; İbnü'l-Verdi, *Tarihu İbni'l-Verdi*, C. I, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1996, s.276, Sümer, 7.

¹⁰¹ el-Antaki, 84-85; Yakut, II, 228.

tedir. Ancak onun esir alınıp, *Haleb*'te vefat ettiği de söylenmektedir. Vefat eden *Konstantin*'in cesedini kefenleten **Seyfüddeve**, *Haleb*'teki Hıristiyanların da katılımıyla ona bir merasim düzenlemiştir. Zafere müteakip *Hades*'in inşasına devam edilmiş ve Kasım 954'de tamamlanmıştır. Bu mücadeleler sırasında **Seyfüddeve** büyük başarılar kazanmıştır¹⁰².

Arap kaynakları başta **İbnü'l-Esir** olmak üzere 956'da sonbaharında **Seyfüddeve**'nin *Hades* geçitlerini ikinci kez aşarak *Elbistan-Afşin* üzerinden *Sarız*'i (*Saros*) geçip *Kayseri* bölgesine doğru ilerlediğini yazarlar. *Kızılırmak* kıyılarına ulaşan **Seyfüddeve**, *Harsana* kalesini kuşatmış fakat alamamıştı. O, bu kalenin etrafındaki evleri yıkarak, tahrip ederek buraya yakın *Şariha* kalesine kadar bir kez daha ulaşmıştı. Daha önceki seferlerde yaptığı gibi etrafındaki yerleşim yerlerini yıkarak geri dönmüştü. **Seyfüddeve** bu seferinde *Maraş ve Hades* üzerinden çıkarken dönüş yolu olarak *Toros* boğazlarını tercih etmiş ve *Adana*'ya gelmiştir. *Tarsus* emiri onun yanına gelerek hediyeler sunmuş ve daha sonra *Haleb*'e dönmüştür. Bunun üzerine *Bizanslılar* intikam almak için *Meyyâfârikin* üzerine yürüyerek yağmalamışlardır¹⁰³. Görüldüğü gibi *Bizanslılar* ile **Seyfüddeve** arasındaki çatışmalar iki tarafın birbirinden intikam alma duygularına dönüşmüştü.

Bizans güçleri *Maraş ve Hades* üzerinde *Hamdanilerle* mücadeleye devam ettiler. **Bardas Phokas**'ın oğlu **Nikephoros Phokas**, 957 Haziran ayında *Hades*'i ele geçirip surlarını yıktırarak halkını *Haleb*'e gönderir. 958 yılında *Bizans İmparatorluğu* orduları **İoannes Çimiskes** komutasında ilerleyerek 958'de şiddetli bir saldırıyla *Samsat*'ı işgal eder¹⁰⁴. **El-Antakî**, 960 Ocak ayında **Bardas Phokas**'ın kardeşi **Leon**'un *Tarsus* taraflarına geldiğini, Müslümanları katlederek *Hârûniye* şehrini işgal ettiğini yazmaktadır¹⁰⁵.

Bizans'ın saldırılarına cevap vermek amacıyla **Seyfüddeve**, 960 yılında 30.000 kişilik ordusuyla *Hades* üzerinden *Anadolu*'ya üçüncü bir serfe çıktı. *Efsus ve Zamantı* üzerinden *Harşana*'ya kadar ilerledi. Dönüş yolunda *Bizans*'ın bölgedeki komutanı **Domestikos**'un komutanlarından **Maleinos**'un ve diğer *themaların* başında bulunan komutanların tuzağına düştü. Bazı kaynak-

¹⁰² el-Antakî, 83-84; İbnü'l-Esir, VIII, 439; Yakut, II, 228; Ebû'l-Fidâ, I, 437; İbnü'l-Verdi, 275; Sümer, 7; Ostrogorsky, 263; İşıltan, 538; Nasuhî Ünal Karaarslan, "Hamdâniler", *DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, s.447.

¹⁰³ İbnü'l-Esir, VIII, 447-448; Ebû'l-Fidâ, I, 438-439; İbnü'l-Verdi, I, 278.

¹⁰⁴ Ostrogorsky, 263.

¹⁰⁵ el-Antakî, 91.

lar **Seyfüddeve**'nin *Harşana*'dan dönüş yolunun *Tarsus ve Misis* üzerinden olduğunu yazsalar da, **Honigmann** bunun doğru olmadığını belirterek, onun yine *Maraş ve Hades* üzerinden *Haleb'e* çekildiğini yazmaktadır. **Seyfüddeve**, *Zamantı, Sarus, Efsus* yolunu takip ederek *Arapların derb* olarak zikrettikleri geçitlere girmiştir. *Ceyhan Nehri* kıyısındaki mağaranın bulunduğu *el-Kussuk*'tan geçen **Seyfüddeve**, *Hades'e* 12 mil (27 km) uzaklıkta olan *Alışar Dağı* kenarından *Mahazatü'l-Alevi'yi* (*Aleviler Geçidi*) geçerek ilerlemiştir. Bu bölgede yine *Hades'e* 15 mil uzaklıkta *Rahvat Mâlik* bulunmaktaydı. **Seyfüddeve**'nin geçtiği bu geçitler *Hades'in* kuzey batısında bulunmaktaydı. **Seyfüddeve**, bu geçitlerde *Bizanslıların* pususuna düşerek ağır kayıplar vermiş ve yanında kalan 300 kişiyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu onun kesin mağlubiyetidir. Bundan sonra *Hamdanî ve Bizans* çatışmaları *Çukurova'da ve Güneydoğu Anadolu'da* devam eder. Fakat savaşlar *Hamdanîlerin* aleyhine sonuçlanır¹⁰⁶.

962'de **Domestikos Nikephoros Phokas**¹⁰⁷ *İstanbul'da* kendisi için yapılan muhteşem bir törenden sonra *Anadolu'ya* gönderilerek **Seyfüddeve** ile mücadele için görevlendirildi. *Bizanslılar* üç asırdan beri *Maraş* üzerinde mücadele ettikleri Müslümanlara karşı üstünlük kurarak 962'de *Maraş'ı* işgal ettiler. Aynı yıl içinde *Ayn-ı Zarba*, 963'te *Dülük* ve 965'te *Misis ve Tarsus'un* zaptı takip etti. Kısa süre içinde tüm *sugûr* şehirleri *Bizanslıların* eline geçti. *Bizans* kuvvetleri 962'de *Haleb'i* bile tehdit etmeye başlamışlardı. Bir ara *Haleb'i* de alan *Bizanslılar* geri çekilmek zorunda kalırlar. *Hamdanîlerin* zor durumda kalması üzerine *Mısır'a* hâkim olan *Türk* hanedanı *İhşidiler* hükümdarı *Şam* valisi **Zalim el-Ukailî** kumandasında 10 bin kişilik bir birlik göndermişti. *İhşidiler*, erzak yüklü bir de donanma göndererek *Hamdanîlere* yardım etmek istedilerse de bu sırada *Bizanslılar Çukurova* bölgesinin büyük bir kısmını işgal etmişlerdi. *Hamdanîler Devleti'nin* yıkılmasından sonra *Haleb'te* onların yerini alan *Mirdasiler* ile *Suriye'nin* büyük bir kısmını ele geçiren *Fâtımiler* de *Bizanslılar* ile mücadeleye devam ettiler. Ancak *Bizans* karşısında *Araplar* başarılı olmadılar. *Fâtımî* orduları bazen *Antakya'yı* aşip *Maraş'a* kadar uzandıysa da yapılan fetihler kalıcı olmadı¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Abu'l-Farac, I, 260; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 84–85.

¹⁰⁷ Nikephoros Phokas: Anadolu'da Seyfüddeve'ye karşı kazandığı başarılarla şöhreti artan bu şahıs 963'te İmparator II. Romanos'un ölümü üzerine, Kayseri'de ordu tarafından imparator ilan edilerek İstanbul'a geldi. Bunun zamanında tüm Sugûr bölgesi Bizanslıların eline geçti. 969'da bir suikasta kurban giden Nikephoros Phokas'ın yerine İonnes Çimiskes geçti. Bk. Urfalı Mateos ve Papaz Grigor'un Zeyli, (Türkçeye Çev.: H.D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yay., Ankara, 1987, s. 10-11; Ostrogorsky, 265–272.

¹⁰⁸ el-Antaki, 97; İbnü'l-Esir, VIII, 459; Abu'l-Farac, I, 261–262; Urfalı Mateos, 5; *Başkumandan Sim-*

Bizans İmparatoru olan **Nikephoros**, *Sugûr ve Avâsım* bölgesinde kazandığı zaferlerden dolayı kendini öven, Müslümanları küçümseyen ve aşağılayan bir kaside yazarak ya da yazdırarak *Abbâsi* halifesi *Muti Lillah*'a göndermişti. **İbn-i Kesir**, bu kasideyi **İbn-i Asakir** tarihinden aldığını belirtmektedir. Bu kasidede İmparator, Müslümanlardan aldığı yerleri saymakta ve bütün İslâm beldelerini ele geçireceğini ifade etmektedir¹⁰⁹.

Bizans imparatorunun *Abbâsi* halifesine yazdığı bu kasideye uzun yıllar cevap veren olmamıştır. Daha sonraları *Endülüslü* bir fıkıhçı olan **Ebû Muhammed b. Hazm** yazdığı bir şiirle ona cevap vermiştir. Bu şiirde Müslümanların ilk devirlerden beri *Bizanslılara* karşı başarıları ve *Endülüslü*'ün fethi anlatılmaktadır¹¹⁰.

Abbâsi halifeleri *Sugûr* bölgesinin idaresini tamamen *Hamdanîlere* terk etmişlerdi. Böylece *Sugûr* bölgesinde İslâm hudutlarını *Bizanslılara* karşı korumaya çalışan **Seyfüddeve Maraş ve Hades** bölgesine özel bir önem vermiştir. Çünkü *Hades* geçitleri tutulduğu ve *Maraş* elde bulunduğu müddetçe *Bizanslılar Suriye*'nin kuzeyini yani İslâm topraklarını tehdit edemezlerdi. *Bizans*'ın elinde bulunan *Maraş ve Hades* şehirlerini ele geçiren **Seyfüddeve b. Hamdan** 954'de her iki şehri de imar etmeye karar verdi. Buna mani olmaya çalışan *Bizans* orduları geri püskürtüldü. *Bizanslılar ile Hamdanîler* arasında çatışmalar daha çok *Maraş ve Hades* üzerinde geçmiştir. 960'lı yıllara doğru güçlenen *Bizans İmparatorluğu* bütün *Suriye, Filistin* bilhassa da *Kudüs*'ü alma hayallerine kapılmıştı. Buralar ele geçirilirse ileriki hedef de *Mısır*'dı. Bu

bat Vekaynamesi, (951–1334), (Çev.: Hrant D. Andreasyan), *Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım*, s. 2; İbnü'l-Verdi, I, 279–280; Ostrogorsky, 265; Işıltan, 539; René Grousset, *Başlangıçtan 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (Çev.: Sosi Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005, s.479; Kopruman, "Abbâsiler Zamanında Bizans Sugûr'unda Türklük Faaliyetleri", 337; Demirci, 330–331.

¹⁰⁹ Bu kaside ile ilgili bk.İbn Kesir, XI, 418–422.

*Atlarımızı, gemlerini sakız gibi çiğner halde bıraktık
Onlar, Cezire'deki bütün sınırlara ve Kinnesrin'deki ordulara, Avâsım'a ve Malatya'ya
Samsat'a, Gerger'e hücum etmeye alışkındırlar.
Denizlerde de sınırdaki yerleri fazlasıyla fethetmişlerdir.
Kızıl topraklı Hades'te askerlerim dolaştı
Caferi'den sonra Keysum'u bütün sınırlarıyla ele geçirdik,...
Burada da Ayn-ı Zerbe'yi zorla fethettik...
Seyfüddeve ile Nasır Lidinillah denen valileriniz oradan kaçıp yüz üstü süründüler.
Akıllıca Tarsus'a kadar meylettik. Oradaki acıyı, boğazlarının sonuna kadar tattırdık...*

¹¹⁰ Bu şiirle ilgili bk.İbn-i Kesir, XI, 422–430.

*Bütün Şam mıntakasında amansız bir darbe ve en büyük bir güçle elinizden çekip almadık mı?
Mısır'ı, Kayvevan diyarını, Endülüslü'ü kafalarımıza vura vura zorla almadık mı?
Hükümdarımız, Hârin Reşid'e; mağluplara özgü vergiyi ve borçlular gibi cizye vermedi mi?*

yüzden de *Mısır*'a hâkim olan *İhşidiler*, *Bizanslılara* karşı *Hamdanîlere* destek vermişlerdir. Bir *İhşidi* ordusunun *Hamdanîlere* destek amacıyla *Antakya*'ya doğru ilerlediğini haber alan *Bizanslılar*, **Seyfüddeve** üzerine yaptıkları bir seferden vazgeçmişlerdir.

Seyfüddeve *Maraş*'ı imar ve ikmalden sonra *Haleb*'e döndü. *Bizanslılar* bunu bir fırsat bilerek *Güneydoğu Anadolu* bölgesine girerek birçok yeri ele geçirdiler. *Maraş*'ı da zorladılar. İki taraf arasında kanlı çatışmalar meydana geldi. Bir ara *Bizans*'ın eline geçen *Maraş*'ı kurtarmayı başaran **Seyfüddeve** daha sonraki çatışmalarda başarısız oldu, *Hades ve Maraş Bizanslıların* eline geçti ve tahrip edildi. **Seyfüddeve**, Ocak-Şubat 967'de vefat etti. Cenazesi *Meyyâfârikin'e (Silvan)* götürülerek defnedildi¹¹¹.

Bizans İmparatorluğu Döneminde Maraş:

Büyük Roma İmparatorluğunun Anadolu'da yaptığı idari taksimat VII. Yüzyılda Bizans İmparatoru **Herakleios** 'tan sonra gelen imparatorlar zamanında değiştirilmişti ve 18 *themaya* ayrılmıştı. 962'de Müslüman Arapların elinden alınan *Maraş* 18. *thema* olan Suriye temasına bağlanmıştı. Türk fethine kadar bu durum devam etmişti¹¹². 962 yılında *Maraş*'ı işgal eden *Bizanslılar* 1086 yılında bölgenin *Selçuklu Türkleri* tarafından fethedilmesine kadar bu şehri ellerinde tutmayı başardılar. Bu dönemde *Bizanslılar Maraş* bölgesini *Antakya*'da oluşturdukları *dükalğa* bağladılar. *Hamdanîlerin* yıkılmasıyla onların yerini alan *Haleb'teki Mirdasoğulları* zaman zaman *Bizans*'a karşı *Sugûr* bölgesine akınlar yaptıysa da bir başarı elde edemediler. Bu arada *Mısır ve Suriye'yi* ele geçiren *Fâtımiler de Bizans*'ın elinde bulunan *Antakya ve Suriye'nin* kuzeylerine kadar seferler yaptılar. Bazı zaman *Fâtîmi* ordusunun *Maraş ve Samsat'a* kadar akınları olduysa da bunlar bölgeyi elde tutacak güçte değildi. Böyle bir *Fâtîmi* seferi **Halife el-Aziz** zamanında *Türk* komutanlarından **Muncutekin** tarafından yapıldı. 992 Ağustos-Eylül aylarında *Mısır* ordusu *Hıms, Şeyzer ve Haleb'i* fetheder. Bu arada *Hamdani* hükümdarı **Seyfüddeve**'nin oğlu **Sadüddeve Şerif b. Seyfüddeve**, ona hediyeler ve para vererek *Bizanslılarla* savaşmasını ister. *Mısır* ordusu *Rumların* üzerine yürür. **Muncutekin**'in yanında 35 bin askeri, *Bizanslıların* ise 70 bin askeri vardı. *Cisri Cedid* yanında yapılan savaşta *Rumlar* hezimete uğradı. *Rumların* büyük bir kısmı öldürülmüş ve bir kısmı da esir edilmişti. Bu zafer *Fâtîmi*

¹¹¹ İbnü'l-Esir, VIII, 499.

¹¹² M. Halil Yananç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I*, s.32-33.

halifesine bildirildiğinde *Mısır*'da halka sadakalar dağıtılmıştı. Bu arada *Antakya* da kuşatılmıştı. Burada yapılan savaşta *Rumlar* mağlup edilerek 15 bin esir ve büyük bir ganimet ele geçirilmişti. Bu haberler posta güvercinleri vasıtasıyla *Mısır*'da bulunan *Fâtîmi* halifesine ulaştırılıyordu. **Muncutekin Buka ve Bagras** üzerinden *Maraş*'a kadar ilerledi. *Maraş*'tan bir güvercinle gönderilen haberde **Muncutekin**'in buraya ulaştığı haberi geldi. Buradan *Mısır* ordusu *Haleb*'e geri dönmüştü¹¹³. **Simbat Vekâyinâmesi**'nde *Fâtîmilerin* 991-92'de *Antakya* taraflarına sefer yaparak Bizanslıları mağlup ettikleri yazılmaktadır. Müellif *Fâtîmi* ordusunun *Maraş*'a kadar gelip gelmediği konusunda bir bilgi vermemektedir¹¹⁴.

X. yüzyılın ortalarından XI. yüzyılın sonlarına kadar *Maraş* bölgesinde yüz yıldan fazla süren *Bizans İmparatorluğu* hâkimiyeti, daha çok doğudan tehcir edilen *Ermenilerin* bölgeye yerleştirilmesiyle geçmiştir. Bölgede bulunan *Rum*, *Süryani* ve *Nasturi* gibi unsurlar *Ermenilerin* gelmesinden hoşnut olmadılar. Bundan sonra bu topluluklar ile *Ermeniler* arasında devamlı sürüşme ve çatışma olmuştur. Bu dönemde *Maraş*, *Antakya*'ya bağlı olarak yönetilmiştir. *Bizans İmparatoru II. Basileios* zamanında 1019-1020 yıllarında doğudan tehciye tabi tutulan 50 binden fazla *Ermeni Orta Anadolu* taraflarına sürgüne gönderilmiştir¹¹⁵. 1030-1031'de *Bizans İmparatoru Romanos* büyük bir ordu toplayarak *Haleb* yakınlarındaki *Azaz* şehrine gelip karargâh kurdu. Ancak *Arapların* saldırısına uğrayan imparator ağır bir yenilgiye uğrayarak askerlerinin büyük bir kısmını kaybetti. Kendisi de ıssız bir yere sığındı. Sığınağında donmak üzere olan *Bizans İmparatoru Maraş*'a geldi ve askerlerinin bir kısmını toplayarak *İstanbul*'a döndü¹¹⁶.

Selçuklu Türkleri 1040'larda *Doğu Anadolu* bölgesine girdiler. *Tuğrul Bey*'in üvey kardeşi *İbrahim Yinal* 1048'de birleşik *Bizans* ve *Gürcü* ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak *Malazgirt* öncesi *Anadolu*'ya *Türklerin* girişini sağlamıştı. Kısa süre içinde *Anadolu* içlerine ilerleyen *Türkleri* durdurabilmek için, dul kalan kraliçe **Eudoxia** ile evlenerek tahta çıkan **IV. Diogenes** (1068-1071), imparatorluğu kurtaracak ümit kaynağı olmuştur. Bu sırada **Afşin, Emir Has**

¹¹³ Takiyeddin Ahmed el-Makrizî, *İttîâzu'l-Hunefâ bi-Ahbari'l-Eimmeti'l-Fâtîmiyyüni'l-Hulefâ*, C. I, (Neşr.: Cemaleddin eş-Şeyyâl, Cumhuriyetü Mısır'l-Arabiyye Vezaretül-Evkaf, Kahire, 1996, s. 275; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 104; Honigmann, "Maraş", 314.

¹¹⁴ Simbat, 16.

¹¹⁵ Simbat, 19.

¹¹⁶ Urfalı Mateos, 52; Abu'l-Farac, I, 288; Simbat, 22.

İnal gibi Türk komutanları Anadolu'da fetihlerde bulunuyorlardı. *Bizans İmparatoru IV. Diogenes* 1069'da *Anadolu* içlerine bir sefer gerçekleştirdi. *Sivas-Divriği* üzerinden *Göksun* yoluyla *Maraş*'a inen imparator kısmî başarılar elde etti. Ancak daha sonra *Malazgirt*'te **Alpaslan**'a ağır bir şekilde yenilerek tahtını da kaybetti.

1060'lı yıllarda bu bölgenin *Türklerin* eline geçmesiyle, *Ermeniler Çukurova ve Maraş* taraflarına çekildiler. *Malazgirt Savaşı*'nda *Bizans*'ın yenilmesi üzerine, doğu orduları komutanı *Ermeni asıllı Fileretos (Philaretos) Çukurova'dan Urfa*'ya kadar uzanan yerleri içine alan feodal bir *Ermeni* beyliği oluşturdu. Kendisine bağlı *Ermeni* komutanların her birini bölgedeki şehirlere tayin eden **Fileretos** kendisi de *Maraş*'ı idare ediyordu. *Bizans*'ın da tabiiyetinden çıkan bu asi komutan *Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah*'a tabi oldu. **Maraş** da onun yönetimi altına girmişti¹¹⁷. 1086'da **Süleymanşah**'a tabi **Emir Buldacı** adlı Türk komutanı yukarı *Ceyhan* bölgesi deneni *Göksun, Afşin ve Elbistan*'ı fethetti. Bir süre sonra da *Maraş*'ta fethedilerek bölge *Türklerin* eline geçmiş oldu¹¹⁸.

Seyfüddevle'nin Maraş ve Hades'te Kültür ve İmar Faaliyetleri:

Hamdâni emirleri bilim ve kültüre büyük önem verirlerdi. Bu yüzden onların zamanında *Musul*'dan başlayarak *Haleb'e, Maraş'a* kadar olan pek çok şehirde âlim, şâir, edip ve sanatkârlar toplanmıştı. Ünlü felsefeci, düşünür, astronomi bilgini, muallim ve aynı zamanda musiki ustası **Fârâbî**, **Seyfüddevle**'nin özel meclislerinde bulunup müzik aletleri çalıp şarkı okumuştur. *Arapların* büyük şîir ustası **el-Mütenebbî Seyfüddevle**'nin özel şâiriydi. Yine bir idareci olmasının yanında amcasının oğlu **Ebû'l-Firâs** da büyük şâirlerden biri kabul edilmekteydi. Bu dönemin yaşayan dikkate şayan diğer ünlü bir kişisiyse mutasavvıf **Hallâc-ı Mansur**'du. Kendileri de birer şâir olan *Hamdâni* emirleri bu âlimlerle oturup kalkmışlardır. Bu saydıklarımız meşhur şahsiyetlerden başka *Hamdâniler* ülkesinde pek çok bilgin ve şâir yaşamıştır¹¹⁹.

Bizans İmparatorluğu'nun elinden alınan ve harap bir halde bulunan *Maraş ve Hades* üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek amacıyla **Seyfüddevle**

¹¹⁷ Urfalı Mateos, 150-151,156; Süryani Mikhail, *Vekayiname*, (1042-1193, 1195-1229) Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, s. 30-32; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 142.

¹¹⁸ Urfalı Mateos, 164.

¹¹⁹ Işiltan, 339; Karaaslan, 447.

harap halde bulunan bu iki şehri imar etmeye karar verdi. Bilhassa bulunduğu arazi sebebiyle yaşamaya ve savunmaya pek elverişli olmayan *Maraş*'ı başka bir yere nakletmeye karar verdi. Bu amaçla eski şehrin doğusunda *Kara Maraş* denilen bu günkü *Namık Kemal* semtinin olduğu yer seçildi. Buraya hükümet binaları, evler inşa edilerek bir de iç kale yaptırıldı. Ayrıca şehrin etrafını da bir dış surla çevirtti. **Seyfüddeve** *Maraş*'ın inşasına büyük önem vermiş, bizzat amcasının oğlu aynı zamanda bir şâir ve idareci olan **Ebû'l-Firâs'ı** (**Ebû'l-Aşâir**)¹²⁰ görevlendirdi. Şehrin tamamlanmasından sonra ahalisi buraya nakledildi¹²¹. *Hamdâniler* zamanında **Seyfüddeve**'nin özel şâiri,

¹²⁰ *Ebû'l-Firâs el-Hâris b. Said el-Hamdânî*, Seyfüddeve b. Hamdan'ın amcasının oğlu olan bu şahıs, onunla birlikte İhşidilere karşı savaşmış, Bizans'a karşı yapılan muharebelerde görev almıştır. Dülük, Merziban ve Maraş şehirlerinin yeniden yapılması ve inşasında görev almıştır. Seyfüddeve'yi öven şiirleri de olan bu şahsın güzel bir divanının yanında Menbic şehrinde valilik de yaptığı görülmektedir. 962 Kasım ayında Bizanslılara esir düşen Ebû'l-Firâs, daha sonra Bizanslılar ile yapılan karşılıklı esir değişimi sırasında 965-66'da kurtarıldı. Bk. İbnü'l-Esir, VIII, s. 469, 494; İbnü'l-Adim, VI, 2527-2532; Ebû'l-Fidâ, I, 442; İbnü'l-Verdi, I, 280, 282; İbn Kesir, XI, 443.

¹²¹ 1916'da Maraş'ta Maarif Müdürlüğü yapan Besim Atalay bu şehrin harabelerini gördüğünü, cami, hamam ve kale kalıntılarının yakın zamanlara kadar bulunduğu söylenildiğini ifade etmektedir. Buranın şimdiki Maraş'a çeyrek saat uzaklıkta ve yerleşmeye uygun olduğunu belirtmektedir. Atalay, zamanında bu şehir harabelerinin sökülerek şehrin güneydoğusunda bulunan Şeyh Adil Mezarlığı'nda kabir taşı yerine dikildiğini ifade etmektedir. Bk. Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaa-i Âmir İstanbul 1339. Günümüzde tamamen yerleşim alanı haline gelen ve binaların altında kalan bu harabelerin olduğu mıntıkanın Hamdâniler öncesinde de meskûn olduğu anlaşılmaktadır. Kara Maraş'ta ortaya çıkarılan arkeolojik buluntuların Hititler, Selefoslar ve Romalılar zamanına kadar gittiği görülmektedir. Bilhassa bu bölgede Helenistik kültüre (İskender ve sonrası devir) ait mozaik, lahit ve heykeller bulunmaktadır. 1114'teki deprem sonrası Maraş'ın Karamaraş denilen mevkiden şimdiki yerine taşındığını tahmin ediyoruz. Ancak Maraş şehrinin bu günkü yerine Dulkadiroğlu Halil Bey veya Alâüddeve Bey tarafından taşındığı ileri sürülmektedir. Tarihi kayıtlara dayanmadan halk ağzında anlatılan rivayetlere göre Ahır Dağı'ndan gelen bir sel, Seyfüddeve'nin kurduğu Maraş'ı çamur deryası altında bırakarak yok etmiştir. Bunun üzerine Dulkadir Bey'i Alâüddeve, Maraş'ı bugünkü yerine nakledip yeniden imar etmiştir. Ancak bunun doğru olmadığı anlaşılıyor. Çünkü 1210 tarihli Şekerli Cami'nde bulunan bir kitabede şehrin şimdiki olduğu yerde Selçuklular zamanında var olduğu tespit edilmektedir. Alâüddeve Bey'in vakfiyesinden dedesi Nâsreddin Mehmet Bey (1399-1442) zamanında Çınarlı Cami yakınında bir medrese yaptırdığı kayıttır. Maraş Ulu camininin Alâüddeve Bey'in babası Süleyman Bey (1442-1454) tarafından 1450'li yıllarda yapıldığı düşünülürse, Alâüddeve öncesi Maraş şimdiki yerindeydi. Maraş'ın ilk yerleşim alanının ise Erkenaz Çayı kenarında Elmalar Köyü civarında Himli Höyük'te olduğu da iddialar arasındadır. Bu günkü Maraş Kalesi'nin yapısına bakıldığında Hititler zamanına kadar gidilmektedir. Araçların fethettiği Maraş da bu günkü yerinde olan şehirdir. Son Emevi halifesi II. Mervan'ın tamir ettirdiği kale ve surlar da şimdiki Maraş'tadır. Himli Höyük harabelerinin bulunduğu yerdeki şehir kalıntılarının bir Asur Ticaret Kolonisi olabileceği gibi Hititler öncesi Maraş'ın burada olabileceği de düşünülebilir. Sonuç olarak İlk Maraş, Erkenaz kenarında Himli Höyükte kurulmuş olabilir. Daha sonra Asyrluların saldırıları ile Geç Hititler Maraş'ı şimdiki yerinde kurmuşlardır. Ancak İslâm-Bizans çatışmaları sebebiyle Maraş harap olunca Seyfüddeve şehiri, Namık Kemal Mahallesi tarafına taşımıştır. 1114 depremi ile yerle bir olan Kara Maraş tarafındaki şehir, muhtemelen Haçlılar ya da Selçuklular şimdiki yerine yeniden taşımışlardır. Dulkadirliler zamanında ise Maraş gelerek şimdiki olduğu alanlara yayılmıştır. Maraş'ın birkaç kez yer değiştirdiğine dair görüşler, arkeolojik ve bilimsel

Arapların en büyük kaside ve hiciv ustalarından biri olan **el-Mütenebbî**¹²² *Maraş* ve *Hades*'te bulunmuştur. Bu şâir, **Seyfüddevle**'nin *Maraş*'ı fetih ve imarı vesilesiyle 45 beyitlik güzel bir kaside¹²³ yazmıştır¹²⁴.

Seyfüddevle, *Bizanslılar* tarafından tahrip edilen *Hades* şehrinin imar edilmesi için 954'te buraya gelerek inşaat işlerini yakından takip etti. *Maraş*'ın imarı dolayısıyla **Seyfüddevle**'yi öven, şâir **el-Mütenebbî**, *Hades*'i yeniden inşa ettiği için de ona bir kaside daha yazdı¹²⁵. **Seyfüddevle**'nin *Hades*'i imar etmesinden sonra *Bizans*'ın *Anadolu* valisi yeniden buraya saldırarak harap etmiştir. Bunun üzerine **Seyfüddevle** onu bir kez daha yenerek *Hades*'i yeniden kurmuştur. *Bizanslıların Hades'e* saldırıp mağlup bir şekilde

verilere dayanmadığı müddetçe varsayımlardan ibaret kalacağı aşıkardır. Bu konuda bk. Besim Darkot, "Maraş" *İA*, MEB Yay, Eskişehir, 1997, s.321; Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C.I, TTK Yay., Ankara 2007, s. 272; Selman Canpolat, *Etiler Zamanında Maraş*, İş Matbaası, Maraş, 1945, s. 5.

¹²² *el-Mütenebbî*: Arap dili ve edebiyatının en belirgin şahsiyetlerinden biri olan şâirin asıl adı Ahmed olup Kûfe'nin Kinde mahallesinde 915-916'da doğmuştur. İyi bir eğitim ve öğretimden geçen ve Şiilik düşüncesini benimseyen el-Mütenebbî daha çocukluğunda birçok diyarı dolaşmış, devrinin âlim ve şâirleri ile görüşerek onlardan feyiz almıştır. Paraya düşkünlüğü ile bilinen şâirin el-Mütenebbî (yalancı peygamber) adıyla anılması iki sebebe dayandırılmıştır. Birincisi Semave çölünde peygamberlik iddiasında bulunmuş, etrafına pek çok Arap kabilesi birikmiş, bunun üzerine İhşidilerin Hıms emiri Lü'lü tarafından hapsedilmiştir. İddialarından vazgeçmesi üzerine serbest bırakılmıştır. İkinci görüşe göre kendisinin şiir vahyedilenlerden ilki olduğunu iddia etmiş ve bundan dolayı bu isimle anılmaya başlanmıştır. 941-942'de Seyfüddevle'nin hizmetine girerek onunla birlikte Anadolu seferlerine iştirak etmiştir. Bu sırada Maraş'la ilgili şiirini söylemiştir. 957-958'de Seyfüddevle'nin yanından ayrılan el-Mütenebbî, Mısır'a giderek Muhammed b. Toğaç'ın kölesi olan ve Mısır'ı idare eden Ebû'l-Misk Kâfur'un hizmetine girmiştir. Sayda valiliğini istediği Kâfur'a bir kaside yazmıştır. Ancak bu makamı elde edemeyince, 961-962'de ona sert bir hiciv yazarak Mısır'ı terk etmiştir. Buradan Büveyhiler emirinin yanına giden el-Mütenebbî, memleketi Kufe'ye dönerken 965'te bir gurup bedevinin saldırısına uğrayarak oğlu ve uşağı ile birlikte öldürülmüştür. Bk. Ebû'l-Fidâ, I, 443-444; İbni'l-Verdî, I, 281; İbn-i Kesir, XI, 436-441; Abdurrahman Özdemir, "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, Sakarya, 2006, s.160-166.

¹²³ Bu kasidenin ilk ve Maraş'ın ismi geçen 26. ve 38.beyitleri şöyledir: (Bk. İbnü'l-Verdî, I, 275-276; Özdemir, 168.171-172.)

"Can fedayız sana ey mesken, artırsan da hüznümüz
Zira sende battı güneş akşam, sende doğdu gündüz
Uzağı Yakın eden bir hızla tuttu geldi Maraş'a
Üzerine bir vardın; ürktü, geçti hemen kaçışa,
Hayret edişine insanların şaşırması aslında
Yuh onlara! Diyorlar: "Nasıl etti Maraş'ı inşa?"

¹²⁴ Özdemir, 159-160.

¹²⁵ Bu şiirle ilgili bk. Yakut, II, 228.

Toprağı kırmızı olan Hades'in rengini,
Onu bir bulut gibi sulayan iki nehri biliyor musun?
Onu bina etti ve yüceltti, başarı başarıyı çağırır,
Halbuki onun etrafında ölüm dalgaları etrafını örüyor.

geri çekilmeleri üzerine **Ebû'l-Hüseyin b. Küçük en-Nehavî** adlı şâir de bir şiir kaleme alır¹²⁶.

Hamdanîler zamanında *Maraş*'ta yaşayan ikinci önemli şâir ve aynı zamanda bir devlet adamı olan **Seyfüddevle**'nin amcasının oğlu **Ebû'l-Firâs**'tır. *Hamdanîler* zamanında *Maraş*'a gelen ve burada bir müddet kalan **Ebû'l-Firâs**'ı, **Seyfüddevle** *Maraş ve Hades*'in yeniden inşa etmekle görevlendirdi. O da bu işi başarı ile tamamladı. **Ebû'l-Firâs**'ın hem bir şâir hem de *Menbic* şehrinin valisi olarak görev yaptığı, savaflara katıldığı hattâ *Bizanslılara* esir düştüğü bilinmektedir. Bir divanı olan bu şahısın devrinin büyük şâirlerinden biri olarak kabul edildiği görülmektedir. Onun da **Seyfüddevle**'yi öven şiirleri bulunmaktadır. Bu iki şâirden başka **Seyfüddevle** de iyi bir şâirdi. Kendisi birçok şiirler yazdığı gibi ağabeyisi olan *Musul* hâkimi de şâirdi. Onun da **Seyfüddevle**'nin ölümüyle ilgili bir şiiri bulunmaktadır¹²⁷.

Günümüzde *Türkiye*'de *Maraş* bölgesi şâir, halk ozanı ve yazar yetiştiren bir yer olarak tanınır. Acaba bu şâirlerin bunda bir tesiri olabilir mi? Bunun ayrıca araştırılması gerektiğine inanıyoruz.

Maraş Bölgesinde Yaşayan ve Yetişen Âlimler:

Maraş ve Hades bölgesi **Hârûn Resid** ve oğulları döneminde tamamen İslâmlaştığı gibi çok sayıda *Türk memlûkûn* yaşadığı bir alan haline de gelmişti. Bu dönemde başta *Maraş ve Hades* olmak üzere bölgede pek çok cami ve mescit yapılmıştı. Bunun yanında askeri garnizonların oluşturulduğu ve hisarların yapıldığı da görülmektedir. Bu bölgeye çok sayıda İslâm âlimi de gelip yerleşmiş ya da buralarda yetişen pek çok şâir, muhaddis vesaire bilginlere rastlanılmaktadır. Genellikle *el-Hadesî ve el-Mer'aşî* mahlasları ile anılan bu kişiler bölgenin ilmî ve kültür seviyesinin yükselmesine müessir oldular. *Abbâsiler* zamanında *Sugûr* bölgesinde *Tarsus, Misis ve el-Hades* şehirlerinde birçok âlimin yaşadığı görülmektedir. Bilhassa *el-Hades* şehri muhaddisleri ile şöhrat bulmuştur. Bunlardan tespit edilenler şunlardır:

1. **Ömer b. Zûrare el-Hadesî**. Muhaddis olan bu kişinin birçok hadis ravi etmesinden başka hakkında bilgi sahibi değiliz¹²⁸.

¹²⁶ Bu şâirin şiiri ile ilgili bk. Yakut, II, 228.

Bu adam (Domestikos: Bizans Valisi) Hades üzerine İslâm'ı yıkmak için geldi. Temelleri delaletin yıkılmasına işaret eden, Hades ile İslâm'ı yıkmaya kastetti.

¹²⁷ İbn-i Kesir, XI, 448.

¹²⁸ Yakut, II, 228.

2. **Süleyman el-Meraşî**. *Dört halife ve Emeviler* döneminde yaşamış râvilerden biridir. **Hız. Ali**'nin *Hâricileri* katledilmesiyle ilgili bir takım bilgiler vermektedir¹²⁹.

3. **Huzeyfe b. Katade el-Mer'aşî (Huzeyfetü'l-Mer'aşî)** (ö.822). Ünlü fakih **Süfyani Servi**'nin yakın dostu olan bu şahıs *Maraş*'ta yaşamıştır. Bazı eserleri de bulunmaktadır. Birçok öğrenci yetiştirmiştir¹³⁰.

4. **İbrahim b. Ethem** (ö. 813) **Huzeyfe b. Katade el-Mer'aşî**'nin hocalarından olan bu zat da *Maraş*'a nispet edilmektedir¹³¹.

5. **Abdullah İbn Mübarek**. *Türk* asıllı muhaddis olan bu kişi de *Maraş*'ta yaşamıştır¹³².

6. **İsa b. Yunus Ebi İshak** (ö. 802–803): *Hades* kalesinde yaşamış ve orada muhafızlık yapmıştır. Birçok muhaddise kaynaklık etmiş, pek çok talebe yetiştirmiş olan bu şahıs *Hicaz*, *Bağdad* gibi yerleri dolaşmış birçok hadis derlemiş ve *el-Hades*'te vefat etmiştir. *İsa b. Yunus*'un bir yandan *gazâ* ile diğer yandan ilimle meşgul olması onun ilim ve mefkûre hayatını birlikte sürdürdüğünü göstermektedir¹³³.

7. **Şerik b. Abdullah**, muhaddis olup hakkında pek bilgi yoktur¹³⁴.

8. **Ebü Velid Ahmed b Cenâb el-Hadesî** (ö. 854) *Bağdad*'ta doğmuş, *Misis*'te yaşamış ve *el-Missîsi* diye meşhur olmuştur. Bu muhaddis de *Hades*'e mensup âlimlerden biridir. Birçok muhaddise kaynaklık etmiştir. Güvenilir hadis bilginlerinden biri olarak kabul edilmektedir. *Hadesli* bilgin **İsa**'nın da öğrencisidir¹³⁵.

9. **Ömer b. Bîyhâ el-Hadesî: İsa b. Yunus**'un talebelerinden olan bu şahıs *Hades*'e mensup âlimlerdendir. Bir müddet *Bağdad*'ta yaşamıştır. O da IX. yüzyılda yaşayan güvenilir muhaddislerden biri olarak kabul edilmektedir¹³⁶.

¹²⁹ İbnü'l-Adim, X, 4474– 4475.

¹³⁰ Atalay, 131-132.

¹³¹ Atalay, 132.

¹³² Demirci, 328.

¹³³ Özcan Hıdır, "Hades (Göynük) Muhaddisleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C.1, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), Maraş'der ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, s.21.

¹³⁴ Yakut, II, 228.

¹³⁵ Yakuti, II, 229; Hıdır, 22.

¹³⁶ Yakut, II, 228; Hıdır, 23.

10. **Süveyd b. Said el-Hadesî** (ö. 855): *Hades*'e yakın bir köy ya da mahalle olan *Hades*'de yaşayan bu bilgin de **İsa b. Yunus**'un talebeleri arasında sayılmaktadır. Birçok meşhur muhaddise kaynaklık etmiş. Önceleri sağlıklı bir kişi olan *Süveyd* daha sonra gözlerini kaybetmiş ve 100 yaşlarında vefat etmiştir¹³⁷.

11. **Ali b. Hasan el-Hadesî**¹³⁸

12. **Ebû Cafer Muhammed b. Abdullah b. Süleymân el-Hazramî el-Kufî**

13. **Ebû'l- Velid Ahmed b. Cenab el-Hadesî**

14. **Fehd b. Süleymân**¹³⁹

Sonuç:

Hız. Ebûbekir zamanında İslâm ordularının girmeye başladığı *Suriye*'nin fethi **Hız. Ömer**'in halifelığının başlarında tamamlandı. Kısa süre içinde Müslümanlar *Antakya*, *Adana*, *Tarsus*, *Maraş* ve *Urfa* taraflarına girdiler. 637'de *Maraş* ve *Hades* şehirleri fethedildi. Bu iki şehrin tarihi birbirleriyle yakından ilgilidir. Bugün *Hades*, *Maraş* sınırları içinde olup, şehre 70 km kadar yakındır. Müslümanlar *Suriye*'nin kuzeyini *sugûr* olarak adlandırdılar. *Abbâsiler* zamanında bu bölgeye *avâsım* da denildi. *Avâsım*'ın merkezi önceleri *Suriye*'deki *Kinnesrin* şehri iken daha sonra *Tarsus* ön plana çıktı. *Avâsım* ya da *sugûr* valileri bazı zamanlar *Maraş* ve *Malatya*'da da oturdukları oldu.

Sugûr'un kuzey hudutlarını oluşturan *Maraş* ve *Hades* iki önemli geçit güzergâhında bulunmaktaydı. *İslâm-Bizans* çatışmaları da daha çok bu geçitlerin ağzında olan *Hades* ve *Maraş*'ta cereyan etmekteydi. *Hades*, *Haleb-Ayıntap-Dülük Elbistan* yolu arasında birçok geçitlerin bulunduğu önemli stratejik bir mevkideydi. En önemlisi *Akçaderbent* (*Babü'l-Hadid*) olan ve *Nehrü'l-Erzak* (*Göksu: Fırat*'ın kollarından biri) yakınlarında bulunan bu geçitlerin elde tutulması halinde *Suriye*'den *Anadolu*'ya, *Anadolu*'dan da *Suriye*'ye yapılacak istilaların durdurulması mümkün olacaktı. Bu geçitler aynı zamanda *Malatya* üzerinden bu bölgeye yapılacak taarruzları da engellemekteydi. *Hades*'in doğusuna doğru uzanan ve aynı adla anılan boğaz tutulduğu takdirde ve *Zibatra* ve *Malatya* yolunun da emniyeti sağlanmış oluyordu.

¹³⁷ Hıdır, 23-24.

¹³⁸ Yakut, II, 228.

¹³⁹ Yakut, II, 228.

Maraş ise yine *Toroslardan* geçerek *Orta Anadolu'ya* uğrayan ve birçok geçitlerin bulunduğu bir yol üzerindeydi. *Hititler ve Asurluların Kültepe yolu Maraş ile Göksun* arasında bulunan sarp dağlardan geçmekteydi.

Hârûn Reşid ve oğullarının önem vermesiyle *Hades ve Maraş* şehirleri diğer *sugûr* şehirlerine göre ön plana çıkmıştır. Bunun da sebebi her iki şehrin de *Bizans* sınırına yakın olması sebebiyle stratejik yönünün ön plana çıkmasıydı. İslâm savaşçılarının üsleri haline gelen *Hades ve Maraş'a* bu dönemde *Horasan ve Türkistan'dan* çok sayıda *Türk* askeri de getirilmişti. Müslüman orduları bu şehirler üzerinden *Anadolu* içlerine akınlar yaparak *Üsküdar* önlerine kadar yağama ve tahrip ederek geri dönmekteydi. Bir ara *Maraş ve Hades* şehirleri *Abbâsiler*ye bağlı olarak *Mısır'da* kurulan *Tolunoğulları ve İhşidiler* hanedanlarının nüfuz alanına dâhil olsa da *Bizans'ın* ilgi alanından hiç çıkmamıştır. *Hamdaniler* zamanında *İslâm-Bizans* çatışmaları bölgede yeniden canlanmıştır. Bir yandan *Bizans'ın* saldırıları ile diğer yandan da meydana gelen büyük depremlerle tahrip olan *Maraş ve Hades* şehirleri *Seyfûddeve* tarafından yeniden inşa edilmiştir.

960'lı yıllarda *Bizans'ın* güçlenmesi ve tüm *Sugûr* bölgesini işgali ile *Maraş ve Hades* şehirleri de Hıristiyanların eline geçmiştir. Bölgenin 1086 yılında *Selçuklu* komutanlarından **Buldacı** tarafından fethedilmesine kadar *Bizans* idaresi devam etmiştir. *Emeviler, Abbâsiler, Tolunoğulları, İhşidler ve Hamdaniler* gibi İslâm devletlerinin idaresi altında kalan *Maraş* bölgesi siyasi olayların yaşanmasının yanında dini ve kültürel gelişmelerin geçtiği bir yer de olmuştur. Birçok muhaddis, fakih ve şâir *Maraş ve Hades* bölgesinde yaşamıştır. *Maraş ve Hades* şehirleri pek çok İslâm coğrafyacısı ve tarihçisinin de dikkati çekmiş, eserlere de çokça değinilmiş bölgeler olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABU'L-FARAC, Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, C.I-II, (Süryaniceden çev. R.A.W.Budge, Türkçe çev. Ö.R.Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.
- ATALAY, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1339.
- AVCI, Casim, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yay., İstanbul 2003.
- BAŞKUMANDAN SİMBAT, *Vekayinamesi 951-1334*, (çev. Hrant D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Kısımı.
- EL-BELÂZURÎ, *Fütühu'l-Buldân*, (çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- CANBOLAT, Selman, *Etüler Zamanında Maraş*, İş Matbaası Yay., Maraş 1945.
- DARKOT, Besim, "Maraş (Coğrafya)", *İA*, MEB Yay, Eskişehir 1997, 310-312.

- , “Tarsus”, *İA*, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.19-24.
- DEMİRCİ, Mustafa, “İslam-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri”, C.I, *Maraş’er I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, K. Maraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005.
- EBÛ’L-FİDÂ, *el-Muhtasar fi Ahbari’l-Beşer*, C.I, (neşr. Mahmud Deyyub), Darü’l-Kütübü’l-İlmiye, Beyrut 1997.
- ELÇİBEY Ebûlfez, *Tolunoğulları Devleti*, (Yayına Hazırlayan Fazil Gezenferoğlu, Türkiye Türkçesine Çeviren ve Redaksiyon, Selçuk Aklın), Ötüken Yay., İstanbul 1997.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, IX, X, (Sadeleştiren: Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985.
- GROUSSET, René, *Başlangıçtan 1071’e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (çev. Sosi Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005.
- “HADES”, *İA*, C.V/I, MEB Yay.,Eskişehir 1997, s.42.
- HALİFET B. HAYYÂT, *Tarihu Halifet b. Hayyât*, (Çev.: A. Bakır), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.
- HIDIR, Özcan, “Hades (Göynük) Muhaddisleri”,C.I, *Maraş’er I. Kahramanmaraş Sempozyumu* 2004, K. Maraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005.
- HITTI, Philip K., *History of Syria*, Macmillan-Co Ltd, New York . St. Martin’s Press, London 1957.
- HONIGMANN, Ernest, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (terc. F. Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay, İstanbul 1970.
- , “Maraş”, *İA*, C.VII, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.312-315.
- EL-İSTAHİRİ, Ebû İshak İbrahim b.Muhammed el-Farisi, *Mesâlikü’l-Memâlik*, Matbaatu Biril, Beyrut 1927.
- İBNÜ’L-ADİM, *Bugyetü’l-Taleb Fi Tarih-i Haleb*, C.I, X, (neşr. Seyyal Zekkar) Darü’l-Fikr, Dımaşk 1988.
- İBNÜ’L-ESİR, *İslam Tarihi*, (el-Kâmil fi’l-Tarih), C. VIII, (çev. Ahmet Ağrakça), Bahar Yay., İstanbul 1991.
- İBN HAVKAL, *Kitabu Sureti’l-Arz*, (neşr. R. Blachère, H.A.R. Gibb, P.Kahle, J.H. Kramers, H. Von Mzik, C.A. nalliona, A.J.Wensick), Leiden 1939.
- İBN HURDADBİH, Ebû Kasım Abdullah b. Abdullah, *el-Mesâlik ve’l-Memâlik*, (Neşr.M.J.De Goeje), Matbaatü’l-Beril, Leyden 1889.
- İBN-İ KESİR, *Büyük İslam Tarihi (el-Bidaye ve’n-Nihaye)*, (çev. M. Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1995.
- İBN RUSTEH, Ebû Ali Ahmed b Ömer, *Kitabu’l-Alakatü’n- Nefise*, (neşr. F. Wüntenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J.Brill 1892.
- İBNÜ’L-VERDİ, *Tarihu İbni’l-Verdi*, C. I ,Darü’l-Kütübü’l-İlmiye, Beyrut 1996.
- KARAARSLAN, Nasuhî Ünal, “Hamdâniler”, *DİA*, C.XV, İstanbul 1997, s. 446–447.
- KAZVİNİ, Zekerriya, *Acâibü’l-Mahlûkât ve Garâibü’l-Mevcudât*, (neşr. Faruk Said), Darü’l-Afaki’l-Cedide, Beyrut 1988.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, “Abbâsiler Zamanında Bizans Sugûrunda Türklük faaliyetleri”, *Makaleler*, (Yay. Hazr. S. Yalçın, A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.331-346.
- , “Tolunoğulları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. VI, İstanbul 1987.
- KUDÂME b. Cafer el-Bağdadî, *İbnü’l-Ferec Kitabu’l-Harac*, (Neşr.M.J.De Goeje), Matbaatü’l-Beril, Leyden 1889.

- EL-MAKRİZÎ, Takiyeddin Ahmed, *İttîâzu'l-Hunefa bi-Ahbari'l-Eimmeti'l-Fâtümîyyüni'l-Hulefa*, C. I, Neşr.: Cemaleddin eş-Şeyyâl, Cumhuriyetü Mısrü'l-Arabiyye Vezaret'ül-Evkaf, Kahire 1996.
- EL-MUKADDESÎ, *Ahsenü't-Tekâsim*, (neşr. Muhammed Mahzum), İhyâu't-Terasi'l-Arabiye, Beyrut 1987.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. F. Işıltan), TTK Yay., Ankara 1999.
- ÖZDEMİR, Abdurrahman, "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 14, Sakarya 2006, s.159-185.
- ÖZKARCI, Mehmet, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. II, TTK Yay., Ankara 2007.
- ÖZTÜRK, Mustafa "Dört Halife Döneminde Bilâd-ı Şam'da İslamlaşma ve Kültürel Değişme", Omeljan Pritsak Armağanı, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2007, s. 405-416.
- SÜMER, Faruk "El-Hades (Göynük) Şehri" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s. 4-8.
- , *Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989.
- SÜRYANİ MİKHAİL, *Vekâyinâme*, (1042-1193, 1195-1229) TTK Tercüme Kısım
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
- URFALI MATEOS, *Vekâyinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, (Türkçeye çev. H.D. Andreasyan, Notlar: E.Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yay., Ankara 1987.
- EL-YAKUBÎ, Ahmed b. Ebî Yakûb b. Cafer b. Vehb b.Vâzih el- Kâtib, *Kitâbu'l-Buldân*, (Neşr. F. Wüstenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J.Brill, 1892.
- YAKUT-EL-HAMEVÎ, *Mucemü'l-Buldân*, C. V., Dar Sader, Beyrut trhz.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, "Avâsım", *DİA*, C.IV, İstanbul 1991, s. 111-112.
- YINANÇ, M. H., "Elbistan", *İA*, C.VI, MEB Yay, Eskişehir 1997, s.243-230.
- , "Maraş Emirleri", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 1340, V, (82), s. 283-299.
- , *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944.
- YINANÇ, Refet, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988.
- YINANÇ, Refet, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XX, Ankara 1988, s.311-319.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, Selenge Yay., İstanbul 2004.